

Samalla puolella?

Näkökulmia perheiden
jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa

Samalla puolella?

Näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa

Tekijät:

Susanna Hoikkala & Hanna Heinonen

Julkaisija:

Lastensuojelun Keskusliitto

Armfeltintie 1

00150 Helsinki

www.lskl.fi

Copyright © Lastensuojelun Keskusliitto

Taitto: Kinestasis Oy / Veikko Anttila

ISBN 978-952-7002-02-5 (pdf)

Sisällys

1. Johdanto....4
2. Aineiston ja keskeisten käsitteiden esittely....6
3. Sijaishuoltopaikka- ja sosiaalityöntekijäkyselyihin vastanneiden taustatietoja....9
 - 3.1. Perustiedot....9
 - 3.2. Lapset ammattilaisten ja sijaisvanhempien vastauksissa....9
 - 3.3. Lasten aiemmat kotiinpaluuyritykset ja tämänhetkinen tilanne....12
4. Vanhempikyselyyn vastanneiden taustatietoja....15
 - 4.1. Lapset vanhempien ja muiden läheisten vastauksissa....15
5. Vanhemman asiakassuunnitelma ja tuki....20
 - 5.1. Suunnitelma vanhemmuuden tukemisesta....19
 - 5.2. Näkemyksiä vanhempien tukemisesta ja kuntouttavasta työstä....20
6. Eri toimijoiden välinen yhteistyö ja yhteydenpito....25
 - 6.1. Vastuun- ja työnjakosymykset lapseen liittyvissä asioissa....25
 - 6.2. Näkemyksiä erilaisista yhteistyömuodoista ja niiden toteutumisesta....26
 - 6.3. Lapsen ja hänen läheisten yhteydenpito ja sen rajoitus....29
 - 6.4. Mielipiteiden kuuleminen ja selvittäminen....30
7. Perheiden jälleenyhdistäminen....33
 - 7.1. Perheiden jälleenyhdistämisen edellytykset ja estävät tekijät....33
 - 7.2. Saatu ja toivottu tuki....38
8. Aineiston kertomaa....41
 - 8.1. Havaintoja lasten ja nuorten tilanteista....41
 - 8.2. Jakautuneet vastuut ja palvelut....42
 - 8.3. Kuka tukee vanhempaa?....43
 - 8.4. Malti valttina perheiden jälleenyhdistämistyöskentelyssä....44
 - 8.5. Tiedon välittämisen haasteet....45
 - 8.6. Yhteydenpidon haasteet....45
9. Johtopäätökset ja etenemissuunnitelma....47
10. Lähteet....49

1. Johdanto

Suomessa lastensuojelulain mukainen sijaishuolto on määritelty lähtökohtaisesti väliaikaiseksi. Vuonna 2008 voimaan tullut lastensuojelulaki (LsL 417/2007) korostaa lasten ja perheiden läheisverkostojen merkitystä koko lastensuojelutyön prosessin ajan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lastensuojelutyön ensisijaisena tavoitteena on tukea vanhempia heidän kasvatustehtävässään. Mikäli lapsen ja vanhempien tukeminen avohuollossa ei tuota riittävää muutosta lapsen arkea ja kasvuolosuhteita vaarantaviin tekijöihin, tulee ennen kodin ulkopuolelle sijoittamista selvittää läheisverkoston mahdollisuudet tarjota tukea (LsL 32 §). Jos kaikesta huolimatta päädytään sijoitukseen kodin ulkopuolelle, tulee sijoituksen tavoitteena olla aina perheen jälleenyhdistäminen. Tätä periaatetta tulisi lastensuojelulain mukaan ylläpitää ja konkretisoida lapselle ja huostaanottotilanteessa myös hänen vanhemmalleen laadituissa asiakassuunnitelmissa (LsL 30 §). Tällä hetkellä voimassa olevan lastensuojelulainsäädännön mukaan pysyvän huostaanoton kaltainen toimi ei ole maasamme mahdollista.

Vaikka sijaishuollon väliaikaisuus ja perheen jälleenyhdistäminen ovat lähtökohtaisesti läsnä olevia tavoitteita kaikkien kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten kohdalla, olemassa olevan tiedon ja käytännön tietämyksen perusteella asia näyttää olevan paljon monisyisempi. Lastensuojelun kokonaiskehitys antaa viitteitä siitä, että vanhempien tukeminen ja läheisverkoston hyödyntäminen ei aina toteudu lastensuojelulain edellyttämällä tavalla. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on jatkanut kasvuaan lähes vuosittain (Lastensuojelu 2011). Varsinkin teini-ikäisten lasten määrällinen osuus ja kiireelliset sijoitukset ovat lisääntyneet.

Viimeaikaisissa lastensuojelun nykytilaa koskeneissa tutkimuksissa ja selvityksissä raportoidaan jatkuvasti siitä, että lastensuojelun piirissä olevat perheet jäävät vaille kokonaisvaltaista ja jälleenyhdistämistä pitkäjänteisesti kannattelevaa tukea (esimerkiksi Pitkänen 2011; STM 2013; Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012). Käytännössä perheiden jälleenyhdistäminen näyttääkin toteutuvan harvoin. Toisaalta kesäkuussa 2013 julkaistu raportti kertoo karulla tavalla perheen jälleenyhdistämisen epäonnistumisen seurauksista eli 8-vuotiaan helsinkiläistyön kuolemasta kohtalokkaan kotiutuksen seurauksena (Oikeusministeriö 2013). Kyseisessä raportissa nostetaan esille myös kysymys siitä, ylittääkö perheen tukemisen ajatus, vanhempien oikeuksien kunnioittaminen ja perheen yksityisyyden suoja päätöksentekotilanteessa lapsen edun (emt. 71). Sijaishuollon ja lapsen huostassapidon päättäminen näyttäytyykin usein tasapainoiluna lapsen edun ja vanhempien oikeuksien välillä.

Ristiriitaisissa tilanteissa toimiminen ei ole lastensuojelulle mitenkään vierasta. Sen keskeisenä tavoitteena on lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaaminen sekä turvallisen kasvuympäristön mahdollistaminen. Se, miten ja missä tähän tavoitteeseen parhaiten päästään, on tapaus- ja tilannekohtaisesti punnittava asia. Sijoituksen väliaikaisuuden ja turvallisen lapsen arjen jatkuvuuden samanaikainen korostaminen voivat johtaa hyvinkin jännitteisiin tilanteisiin. (Heino 2009, 74–75.) Yhtäältä pitäisi tukea lapsen kiintymyssuhteen muodostumista hänestä sijaishuollossa huolta pitäviin, mutta samanaikaisesti myös lapsen ja hänen vanhempiensa välisen suhteen merkityksellisyys korostuu. Toisaalta sijaishuollossakaan ei aina pystytä turvaamaan jatkuvuutta tai arjen turvallisuutta. Tätä näkökulmaa on

nostettu esiin viime vuosina vilkastuneessa keskustelussa koskien lasten ja nuorten asemaa sekä heidän kohteluaan sijaishuollossa. (Esimerkiksi Vario ym. 2010; Puustinen-Korhonen & Pösö 2010.)

Elina Pekkarinen (2011) on lastensuojelun tiedon tarpeita paikantaessaan todennut, että perheen jälleenyhdistämiseen liittyviin näkökulmiin liittyy useita kriittisiä tutkimustarpeita. Hänen mukaansa tutkimukset osoittavat, että huostaan otettujen lasten vanhempien tilanne on vaikea sekä ennen huostaanottoa että sen jälkeen. Näyttäisi siltä, että tilanteessa, jossa lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle, vanhempien tukeminen jää usein sijaishuollon laitosten tai sijaisperheiden tehtäväksi. On ilmeisen epäselvää, miten perheiden jälleenyhdistämislle asetetaan tavoitteet ja kuka on työskentelystä vastuussa oleva taho.

Lastensuojelun Keskusliitto käynnisti keväällä 2013 Alli Paasikiven säätiön myöntämän apurahan turvin selvityksen, jonka tavoitteena on tuottaa tietoa perheiden jälleenyhdistämisen tai muun lapsen siirtymän edellytyksistä ja toimivuudesta suomalaisessa lastensuojelussa. Vaiheittain etenevän selvityksen ensimmäinen osuus toteutettiin alkukesästä 2013, jolloin kerättiin aihealuetta koskevaa tietoa sijaishuoltopaikoille, lastensuojelun sosiaalityöntekijöille sekä vanhemmille ja muille lapsen läheisille suunnatuilla sähköisillä kyselyillä. Ensivaiheen tiedonkeruun avulla pyrittiin tavoittamaan eri toimijoiden näkemyksiä muun muassa sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten vanhempien tukemisesta, olemassa olevien työn- ja vastuunjakojen selkeydestä ja toimivuudesta, sijaishuollon aikaisesta yhteydenpidosta ja yhteistyöstä sekä perheiden jälleenyhdistämisen edellytyksistä ja sen estävistä tekijöistä. Tavoitteeksi asetettiin aihealuetta kartoittavan tiedon kokoaminen ja siksi käsillä oleva raportti on luonteeltaan suuntaa antava. Aineiston perusteella on kuitenkin mahdollista avata joitakin näkökulmia perheiden jälleenyhdistämisen piirteisiin sekä paikantaa selvityksen jatkovaihetta ja syventävää tiedonkeruuta ohjaavia koordinaatteja.

2. Aineiston ja keskeisten käsitteiden esittely

Perheiden jälleenyhdistämiseen liittyviä asioita selvitettiin alkukesällä 2013 verkkokyselyillä, jotka suunnattiin sijaishuoltopaikoille, sosiaalityöntekijöille ja vanhemmille. Myös muun lapsen läheisen oli mahdollista vastata viimeksi mainittuun kyselyyn. Tässä raportissa ja tulosten tarkastelussa näistä kyselyistä käytetään nimityksiä *sijaishuoltopaikka-*, *sosiaalityöntekijä-* ja *vanhempikysely*. *Perheen jälleenyhdistämisellä* tarkoitetaan lastensuojelulain 30 §:n mukaista toimintaa, jonka tavoitteena on lapsen palaaminen perheensä luo ja sijaishuollon päättäminen. Perheen jälleenyhdistämisessä keskeistä on lapsen edun mukainen toiminta. Siitä käytetään usein myös ilmaisua lapsen *kotiuttaminen*.

Kyselyillä tavoiteltiin näkemyksiä nykyisistä toimintatavoista perheiden jälleenyhdistämisessä sekä vanhempien tukemisessa. Kolmelle vastaajaryhmälle suunnatuilla kyselyillä haettiin moniäänisyyttä ilmiön tarkasteluun. Lasten ja nuorten näkemykset jouduttiin rajaamaan tarkastelun ulkopuolelle selvityksen tässä vaiheessa. Niiden äärelle pääsyä säännellään tarkoin tutkimuseettisin periaattein ja tutkimuslupakäytännöin, joten lasten ja nuorten äänen mukaan ottaminen ei ollut mahdollista aikataulullisista syistä johtuen.

Kyselyiden rungot laadittiin Lastensuojelun Keskusliitossa. Niitä kommentoivat selvityksen toteutuksessa mukana olleet yhteistyökumppanit, jotka toimivat myös pääasiallisina kanavina kyselyiden eteenpäin välittämisessä. Kysymykset muotoiltiin kutakin vastaajaryhmää ajatellen. Sijaishuoltopaikkakysely suunnattiin sijaishuollon toimijoille *Ammatillisten Perhekotien Liiton*, *Perhehoitoliitto ry:n* ja *Mehiläisen* verkostojen välityksellä. Sijaishuollon vastaajia tavoiteltiin myös Lastensuojelun Keskusliiton 17 jäsenyhteisöstä. Vanhemmille ja muille lapsen läheisille suunnattua kyselyä levitettiin *VOIKUKKIA-verkostohankkeen* kautta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä pyrittiin tavoittamaan keskusliiton kunta- ja kuntayhtymäjäsenistöistä. Yhteensä 39 kunnalliselle taholle lähetettiin sekä sijaishuoltopaikka- että sosiaalityöntekijäkyselyitä koskevat vastauspyynnöt.

Kyselyihin saatiin vastauksia yhteensä 141 kappaletta. Sijaishuoltopaikkakyselyyn vastattiin eniten, 101 kertaa (72 %). Vanhemmille ja muille lapsen omaisille suunnattuun kyselyyn saatiin 22 vastausta (15 %) ja sosiaalityöntekijäkyselyyn 18 (13 %). Kyselyiden levittäminen eri kanavia pitkin aiheutti sen, että mahdollisen vastaajajoukon kokonaismäärää ei tiedetä tarkasti. Kerätty aineisto on siten rajallinen, tietyllä tavalla valikoitunut ja näytteenomainen eikä se mahdollista esimerkiksi tilastollisesti yleistettävien johtopäätösten tekemistä. Kyselyihin vastaaminen tapahtui nimettömänä. Aineistoa on käsitelty Lastensuojelun Keskusliitossa luottamuksellisesti ja vastauksista on poistettu kaikki mahdolliset tunnistetiedot.

Kyselyt rakentuivat neljään eri teema-alueeseen: taustatietoihin, vanhemman asiakassuunnitelmaan ja tukeen, yhteistyöhön ja yhteydenpitoon sekä perheiden jälleenyhdistämiseen. Kyselyissä tiedusteltiin asioita varsin yleisellä tasolla. Sijaishuoltopaikka- ja sosiaalityöntekijäkyselyiden vastausvaihtoehdoissa ei ollut esimerkiksi avohuollon tukitoimena (LsL 37 §), kiireellisenä sijoituksena (LsL 38 §), huostaanotettuna (LsL 40 §) sijoitettujen tai jälkihuollossa (LsL 75 §) olevien lasten ja nuorten mukaisia erotteluja. *Avohuollon tukitoimena* sijoitus on mahdollinen silloin kun lapsen huoltaja ja 12 vuotta täyttänyt lapsi ovat

siihen suostuvaisia. Jos lapsi on välittömässä vaarassa tai muutoin *kiireellisen sijoituksen* tai sijaishuollon tarpeessa, on hänet sijoitettava viipymättä. *Huostaanotto* toteutuu silloin, kun kodin olosuhteet tai lapsen oma käyttäytyminen uhkaavat vaarantaa vakavasti lapsen terveyttä tai kehitystä. Huostaanotto voidaan toteuttaa myös vastentahtoisesti lapsen huoltajan tai 12 vuotta täyttäneen lapsen sitä vastustaessa. Huostaanotto on toistaiseksi voimassa oleva ja sen edellytyksiä on arvioitava määräajoin lastensuojelulain edellyttämällä tavalla. Pääsääntönä on, että huostaanotto on lopetettava, kun huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole. Jos lastensuojelulain mukaisia huostaanoton edellytyksiä ei enää ole, tulee huostassapitoa kuitenkin jatkaa, jos sen lopettaminen on selvästi vastoin lapsen etua. Huostaanottoa koskevat erimielisyydet ratkaistaan hallintotuomioistuimessa. Kyseisiä päätöksiä tutkinut Virve-Maria de Godzinsky (2012) on todennut, että suuri osa tehdyistä valituksista huostaanoton lopettamiseksi eivät johda perheen jälleenyhdistämiseen, vaan huostassapito jatkuu tehdystä valituksesta huolimatta noin 78 prosentissa tapauksista. Viimeisen valtakunnallisen lastensuojelutilaston (Lastensuojelu 2011) mukaan kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia oli yhteensä 17 409, joista huostassa oli 10 535 lasta.

Sijaishuoltopaikkoja ja sosiaalityöntekijöitä pyydettiin myös arvioimaan vastaushetkellä heidän asiakkaina oleviin lapsiin ja nuoriin liittyviä tietoja sekä muita asioita *valtaosan* tarkkuudella. Sijaishuoltopaikkakyselyyn vastanneet ovat antaneet tiedot koko yksikköä koskien. Näin ollen tietoja yksittäisistä henkilöistä ja asuinyksiköistä ei tässä selvityksessä kerätty.

Vastausten analysointi ja raportointi on noudattanut edellä mainittua temaattista jaottelua. Kyselyihin saatiin runsaasti avovastauksia, joiden pikkutarkka raportointi ei ole mahdollista tässä yhteydessä. Saatua aineistoa tullaan todennäköisesti hyödyntämään selvityksen jatkovaiheessa.

Tässä raportissa *lapsella* tarkoitetaan lastensuojelulain mukaisesti alle 18-vuotiaita (LsL 6 §). *Nuorella* viitataan murrosikäisiin eli noin 13–18-vuotiaisiin lapsiin. Lastensuojelulain 30 §:ssä säädetään huostaanotettua lasta koskevasta asiakassuunnitelmasta ja huostaanotetun lapsen vanhemmille laadittavasta erillisestä asiakassuunnitelmasta vanhemmuuden tukemiseksi. Tässä selvityksessä ensin mainitusta käytetään termiä *lapsen asiakassuunnitelma* ja jälkimmäisestä *vanhemman asiakassuunnitelma*.

Tuija Eronen (2013) on todennut huostaanotettujen lasten institutionaalisia polkuja koskevassa seurantatutkimuksessaan, että lasten ja heidän vanhempiansa välinen suhde voi olla yhtälailla lasta tukeva kuin lapsen hyvinvointia uhkaava asia. Eronen tutkimuksen tulosten mukaan huostaanotettujen lasten vanhemmista ei voida puhua yhtenä kategoriana. Niin ikään hän esittää lapsi–vanhempi-suhteiden ylläpidon, arvioinnin ja erilaisen sääntelyn olevan vaativa osa lastensuojelun ja sijaishuollon tehtäväkenttää (emt. 81).

Eronen esittämät näkökulmat ovat tärkeitä myös tässä selvityksessä. Niitä mukaillen eri toimijoiden – kuten lasten ja heidän vanhempiansa sekä lastensuojelun ja sijaishuollon työntekijöiden – väliset suhteet ymmärretään luonteeltaan erilaisiksi. Selvitykseen vastanneet tunnistetaan itselliseksi toimijoiksi, jotka ovat paikantuneet lastensuojelun ja sijaishuollon kenttään eri tavoin. Esimerkiksi vanhempikyselyyn vastanneiden kohdalla voi olla huomattaviakin ajallisia eroja lapsen sijoituksesta tai huostaanotosta tai muita vaihteluita lastensuojelun asiakasprosessien vaiheissa sekä lasten ja vastaajien välisissä suhteissa. Myöskään sijaishuoltopaikka- ja sosiaalityöntekijäkyselyihin vastanneet eivät muodosta yhtenäisiä vastaajaryhmiä. He toimivat eri tehtävissä ja heidän vastauksensa voivat koskea hyvin erilaisissa tilanteissa olevia lapsia ja nuoria.

Selvityksessä *sijaishuoltopaikalla* tarkoitetaan lastensuojelun sijaishuollon eri muotoja perhehoidon ja laitoshuollon alueilla sekä ammatillista perhekotitoimintaa. *Perhehoidolla*

viitataan tässä selvityksessä lastensuojelu-, perhehoitaja- ja sosiaalihuoltolakien¹ mukaiseen toimintaan, jossa sijaishuollon tarpeessa olevan lapsen hoito, kasvatusta ja huolenpito järjestetään sijaisvanhemman tai -vanhempien luona eli sijaisperheessä. *Laitoshoidolla* tarkoitetaan lastensuojelulain mukaista laitoshuoltoa, jota voidaan lastensuojelulain (LsL 57 §) mukaan järjestää lastensuojelulaitoksissa. Lastensuojelulaitoksia ovat lastenkodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat yksiköt, joiden ylläpitäjätahoina voivat toimia valtio, kunnat, järjestöt ja yksityiset yritykset.

Ammatillinen perhekotitoiminta sijoittuu perhe- ja laitoshoidon välimaastoon. Ammatillisella perhekodilla tarkoitetaan asianmukaisen toimiluvan saanutta perhekotia, jossa sijoitettujen lasten kanssa asuu heidän hoidosta ja kasvatuksesta vastaava henkilö tai henkilöitä. Yleensä perhekodissa asuu kaksi henkilöä, jotka toimivat niin sanottuina perhekoitivanhempina. Perhekodin vanhempien ja siellä mahdollisesti työskentelevien ulkopuolisten henkilöiden lukumäärä vaikuttaa siihen, kuinka monta lasta perhekotiin voidaan sijoittaa.

Muista keskeisistä käsitteistä *lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä* (LsL 13 b §) tarkoitetaan lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle nimettyä sosiaalityöntekijää. *Vanhemman kuntoutumisella* viitataan Miia Pitkäsen (2011) määritelmää mukailleen vanhemman elämäntilanteessa tapahtuvaan myönteiseen muutokseen ja *kuntouttavalla tuella ja työllä* siihen tähtäävään toimintaan.

1. Lastensuojelulaki (417/2007) 56 §; Perhehoitajalaki (312/1992); Sosiaalihuoltolaki (710/1982) 25, 26 ja 26 a §.

3. Sijaishuoltopaikka- ja sosiaalityöntekijäkyselyihin vastanneiden taustatietoja

3.1. Perustiedot

Sijaishuoltopaikkakyselyyn saatiin yhteensä 101 vastausta ja ne jakautuivat seuraavasti: 19 (19 %) lastensuojelulaitoksista, 25 (25 %) ammatillisista perhekodeista ja 57 (56 %) sijaisvanhemmilta. Lastenkodeista (13), nuorisokodeista (5) ja yhdestä arviointi- ja vastaanotokodista tulleet vastaukset yhdistettiin *lastensuojelulaitos*-nimikkeen alle. SOS-lapsikylät sisällytettiin ammatillisiin perhekoteihin jo kyselyvaiheessa.

Lastensuojelulaitoksista kyselyyn vastanneissa oli kymmenen (53 %) johtajana tai muussa johtavassa asemassa ja viisi (26 %) perhetyöntekijänä/perheterapeuttina toimivaa työntekijää. Neljä vastaajaa (21 %) työskenteli sosiaalityöntekijän, psykologin, vastaavan ohjaajan ja kehittämisjohtajan tehtävänimikkeellä. *Ammatillisten perhekotien* vastaajista yhdeksäntoista työskenteli perhekodin vanhempana (76 %), neljä johtajana (16 %), yksi perhekodin ohjaajana/hoitajana ja yksi sosiaalityöntekijän tehtävässä. Yhteensä 19 sijaishuoltopaikassa toimi perheiden kanssa työskentelyyn nimetty tai siihen erikoistunut työntekijä. Näistä 11 oli lastensuojelulaitoksessa ja 8 ammatillisessa perhekodissa.

Lastensuojelulaitoksilta ja ammatillisilta perhekodeilta kysyttiin myös niiden ylläpitäjätahoja. Lastensuojelulaitoksista kymmenen oli kunnallisia yksiköitä. Järjestön, säätiön tai yhdistyksen ylläpitämiä yksiköitä oli neljä: kaksi laitosta ja kaksi ammatillista perhekotia. Yksityisen yrityksen omistuksessa oli seitsemän lastensuojelulaitosta ja valtaosa ammatillisista perhekodeista (yhteensä 23).

Sosiaalityöntekijäkyselyyn vastanneista neljatoista (78 %) työskenteli sosiaalityöntekijänä. Neljän vastaajan tehtävänimekkeet olivat johtava sosiaalityöntekijä, sosiaali-ohjaaja, psykologi ja erityissosiaalityöntekijä. Vastaajista kuusitoista (89 %) työskenteli kunnassa ja kaksi (11 %) kuntayhtymässä. Tulosten esittelyn yhteydessä sosiaalityöntekijällä viitataan kaikkiin sosiaalityöntekijäkyselyyn vastanneisiin.

3.2. Lapset ammattilaisten ja sijaisvanhempien vastauksissa

Sijaishuoltopaikoilta tiedusteltiin vastaushetkellä sijoitettuna olleiden lasten ja nuorten määrää, ikäjakaumaa ja sitä, toteutuiko valtaosan sijoitus lastensuojelulain mukaisena avohuollon tukitoimena (LsL 37 §), kiireellisenä sijoituksena (LsL 38 §) vai huostaanottona (LsL 40 §). Valtakunnallisen lastensuojelutilaston mukaan (Lastensuojelu 2011) vuonna 2011 enemmistö kodin ulkopuolisista sijoituksista perustui huostaanottoon. Viime vuosina kiireellisten sijoitusten osuus on kasvanut huomattavasti (vuonna 2011 niitä oli yhteensä 3 867).

Lastensuojelulaitoksista suurimmassa osassa oli sijoitettuna joko 1-7 lasta (4 yksikköä) tai 8-14 lasta (12 yksikköä). Tätä enemmän lapsia oli sijoitettuna kolmeen yksikköön. Laitosyksiköihin sijoitetuista lapsista ja nuorista valtaosa oli iältään joko 13–15-vuotiaita (47 % vastauksista) tai 16–17-vuotiaita (42 % vastauksista). Kahdessa laitoksessa lapset olivat pääosin nuorempia, 7–12-vuotiaita. Yhdessä lastensuojelulaitoksessa enemmistö lapsista ja nuorista oli kiireellisesti (LsL 38 §) ja kahdessa avohuollon tukitoimena (LsL 37 §) sijoitettuja. Lopuissa yksiköissä (84 %) suurimman osan sijoitusperusteena oli huostaanotto.

Taulukko1. Lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten ja nuorten määrä.

Lasten ja nuorten lukumäärä	n	%
1-7	4	21 %
8-14	12	63 %
15-21	1	5 %
22-28	1	5 %
29-35	1	5 %
Yhteensä	19	100 %

Ammatillisiin perhekoteihin sijoitettuna olleiden lasten lukumäärä vaihteli viiden ja seitsemän välillä valtaosassa yksiköitä (taulukko 2). Tätä vähemmän tai enemmän lapsia oli sijoitettuna yhteensä kuuteen ammatilliseen perhekotiin. Neljä viidestä vastaajasta ilmoitti valtaosan yksikköön sijoitetuista lapsista olevan joko 7–12-vuotiaita tai 13–15-vuotiaita. Vastaavasti viidenneksessä yksiköitä sijoitetut olivat tätä vanhempia. Enemmistö lapsista ja nuorista oli huostaanotettuja yhtä ammatillista perhekotia lukuun ottamatta. Siellä nuoret olivat pääosin jälkihuollossa.

Taulukko 2. Ammatillisiin perhekoteihin sijoitettujen lasten ja nuorten määrä.

Lasten ja nuorten lukumäärä	n	%
Kolme	3	12 %
Neljä	2	8 %
Viisi	7	28 %
Kuusi	5	20 %
Seitsemän	7	28 %
Useampi kuin 7	1	4 %
Yhteensä	25	100 %

Kyselyyn vastanneen *sijaisvanhemman* luona asui yleisimmin kolme lasta (taulukko 3). Tätä vähemmän sijoitettuja oli yhteensä 26 sijaisperheeseen ja enemmän yhteensä kymmeneen. Kolmen vastaajan perheessä ei ollut yhtään sijoitettua lasta vastaushetkellä. Suurimmassa osassa sijaisperheitä (yhteensä 44, 77 %) oli eniten alle 12-vuotiaita². Vastaajien mukaan valtaosa lapsista oli iältään 13–15-vuotiaita kymmenessä ja 16–17-vuotiaita kolmessa sijaisperheessä. Yhteensä 53 sijaisvanhempaa (93 %) ilmoitti enemmistön heidän luokseen sijoitetuista lapsista olevan huostaanotettuja. Kolmen sijaisvanhemman luona oli eniten kiireellisesti ja yhden luona avohuollon tukitoimena sijoitettuja.

2. Luku sisältää myös ne kolme vastausta, joiden mukaan sijoitettuja lapsia ei ollut yhtään vastaushetkellä.

Taulukko 3. Sijaisperheisiin sijoitettujen lasten ja nuorten määrä.

Lasten ja nuorten lukumäärä	n	%
Ei yhtään	3	5 %
Yksi	13	23 %
Kaksi	13	23 %
Kolme	18	32 %
Neljä	5	9 %
Viisi	4	7 %
Kuusi	1	2 %
Yhteensä	57	100 %

Sosiaalityöntekijäkyselyssä tiedusteltiin vastaajan lapsikohtaista asiakasmäärää, sijoitettuna ja joko kotiutumassa tai muussa siirtymävaiheessa olleiden lasten lukumäärää vastaushetkellä valmiiden vastausvaihtoehtoluokkien avulla. Enemmistöllä sosiaalityöntekijöistä asiakasmäärä oli 31–60 (10 vastausta). Alle 30 asiakasta oli yhteensä viidellä. Kahden vastaajan asiakasmäärä oli 61–90 ja yhden enemmän kuin 90.

Vastaushetkellä sijoitettuna olleita lapsia sosiaalityöntekijöillä oli useimmiten 31–40 (viisi vastausta). Kahdella vastaajalla oli 41–50 sijaishuollossa olevaa asiakaslasta ja tätä enemmän neljällä. Vastaavasti neljällä oli alle kymmenen, kahdella 11–20 ja yhdellä 21–30 sijoitettuna lasta vastaushetkellä. Kotiutumassa tai muussa siirtymävaiheessa olleita lapsia vastaajilla oli vähemmän kuin viisi yhtä sosiaalityöntekijää lukuun ottamatta, jolla vastaava lukumäärä oli 6–10.

Sijaishuoltopaikka- ja sosiaalityöntekijäkyselyihin vastanneilta pyydettiin tietoja enintään viidestä sijaishuoltopaikasta viimeiseksi poislähteneestä lapsesta tai nuoresta³. Tietoja saatiin yhteensä 227 lapsesta ja nuoresta. Sijaishuoltopaikoista lähteneistä vajaa kolmannes ja sosiaalityöntekijöiden asiakkaista reilu viidennes oli siirtynyt syntymävanhemman tai -vanhempien luo (taulukko 4). Jälkihuollon piiriin oli mennyt sosiaalityöntekijöiden asiakkaista enemmistö (36 %) ja sijaishuoltopaikoista vajaa neljännes. Siirtymä muun sukulaisen tai läheisverkostoon kuuluvan luokse oli toteutunut yhteensä kahdellatoista lapsella. Osassa sijaishuoltopaikkoja kukaan ei ole vielä siirtynyt mihinkään.

Sijaishuoltopaikkakyselystä:

”Useampi avohuollon tukitoimena sijoituksessa olleita lapsia on palautettu suoraan takaisin omille vanhemmilleen.”

”Yksi lapsista ollut muualle sijoitettuna ennen meille tuloa ja hän on ollut välillä vanhempien luona asumassa. Nyt ei ole ollut vuosiin keskustelua siirtymisestä toisaalle.”

Toiseen sijaishuoltopaikkaan siirtyneitä oli molemmissa vastaajaryhmissä lähes sama määrä prosenttiosuuksina tarkasteltuna (18 % ja 17 %). He olivat lähteneet muun muassa toiseen sijaisperheeseen tai ammatilliseen perhekotiin, vammaispalveluiden ja psykiatristen

3. Kysymys ei toiminut teknisesti toivotulla tavalla aiheuttaen ongelmia kysymykseen vastaamisessa ja vastausten analysoinnissa. Tässä esiteltäviin lukuihin on laskettu mukaan avovastauksissa mainitut siirtymätiedot.

palveluiden piiriin, perhekuntoutukseen tai itsenäistyneet omaan elämään. Sijaishuoltopaikassa tilanne voi ajautua pisteeseen, jolloin sijaishuoltopaikan muutos jää ainoaksi lapsen edun mukaiseksi vaihtoehdoksi.

Taulukko 4. Viimeiset siirtymät vastaajaryhmittäin.

	Sijaishuoltopaikat		Sosiaalityöntekijät	
	n	%	n	%
Syntymävanhempi/-vanhemmat	47	29 %	14	22 %
Muu sukulainen	7	4 %	4	6 %
Muu läheisverkostoon kuuluva			1	2 %
Asumisharjoittelu/tuettu asuminen alle 18-vuotiaana	14	9 %	9	14 %
Jälkihuolto	38	23 %	23	36 %
Toinen sijaishuoltopaikka	29	18 %	11	17 %
Muu, mikä?	28	17 %	2	3 %
Yhteensä	163	100 %	64	100 %

Noin 60 % kysymykseen vastanneista sijaishuoltopaikoista (n=61) ja 65 % sosiaalityöntekijöistä (n=17) arvioi edellä mainittujen siirtymien onnistuneen yleisesti ottaen hyvin tai melko hyvin. Vajaa viidennes molemmista vastaajaryhmistä arvioi ne melko huonosti, ja sijaishuoltopaikoista noin 8 % huonosti onnistuneiksi.

Sijaishuoltopaikkakyselystä:

”Siirtymiset ovat sujuneet suht hyvin, mutta kotiin sijoitettu mielestämme sijoitettiin liian nopeasti ja hän oli kotona alkanut viiltelemään itseään ja hänet oli jouduttu sijoittamaan laitokseen.”

3.3. Lasten aiemmat kotiinpaluuryitykset ja tämänhetkinen tilanne

Sijaishuoltopaikoilta ja sosiaalityöntekijöiltä tiedusteltiin vastaushetkellä sijoitettuna olleiden lasten ja nuorten mahdollisia aiempia kotiinpaluuryityksiä ja näkemyksiä niiden epäonnistumisen taustalla olevista tekijöistä. Noin joka kymmenessä sijaishuoltopaikassa vähintään puolella sijoitetuista oli aiempia kotiutusyrityksiä. Sijaisperheisiin sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla oli eniten epäonnistuneita kotiutuskokemuksia. Yhteensä seitsemän sijaisvanhempaa (12 %) raportoi, että kaikilla heidän luokseen sijoitetuilla oli taustallaan niitä. Sijaishuoltopaikoista 61 % ja sosiaalityöntekijöistä 44 % ilmoitti, että heidän asiakunnassaan kenelläkään ei ollut taustallaan epäonnistuneita kotiutuksia. Alle puolella niitä arvioi olevan vajaa kolmannes sijaishuoltopaikoista ja vajaa puolet sosiaalityöntekijöistä.

Yhteensä 54 vastauksessa eriteltiin kotiinpaluuryitysten epäonnistumisiin mahdollisesti yhteydessä olevia tekijöitä. Yksittäisiä tekijöitä mainittiin yhteensä 81. Vastaajien mukaan ne liittyivät yleisimmin vanhempien tilanteisiin ja kodin olosuhteisiin (40 mainintaa).

Selvityksessä sellaisiksi luokiteltiin esimerkiksi vanhemman terveys-, mielenterveys- ja päihdeongelmat, retkahdukset, rikollinen toiminta, asunnottomuus, väkivaltaisuus, vanhempien riittämättömät voimavarat lapsen turvallisen kasvun ja kehityksen takaamiseen, keinottomuus esimerkiksi lapsen rajoittamisessa ja väsyminen sekä sitoutumattomuus tarjottuihin tukitoimiin. Myös ongelmien pitkäaikaisuus tai kotitilanteessa tapahtuneen muutoksen lyhytkestoisuus mainittiin vastauksissa. Viidessä vastauksessa kotiutumisen mainittiin kariutuneen siihen, että perhe ei ollutkaan valmis ottamaan lasta takaisin.

Seuraavaksi useimmin mahdollisina syytekijöinä mainittiin (14 kertaa) tarjottujen tukitoimien ja kotiutustyön puutteellisuudet. Vastaajat toivat esiin, että perhe ei ole saanut riittävää tukea, ohjausta ja avoimuuden tukitoimia lapsen kotiutuksen jälkeen eikä esimerkiksi päällekkäistä perhetyötä ole ollut saatavilla siirtymävaiheen aikana. Kotiutustyön puutteellisuudeksi luokiteltiin muun muassa liian varhain tapahtunut kotiutus, kotiutumisedellytysten arvioinnin epäonnistuminen, kotiutusten suunnittelemattomuus ja harkitsemattomuus sekä näkemys siitä, että lukuisilla kotiutusyrityksillä oli tavoiteltu tuen tarpeessa olevan vanhemman auttamista.

Lapsen tilanteeseen yhteydessä olevista asioista mainittiin muun muassa lapsen oma oireilu, vakava traumatisoituminen, elämänhallinnan vaikeudet, puutteelliset valmiudet ja sitoutumattomuus sekä lapsen oma mielipide. Yhdeksi tekijäksi arvioitiin lapsen parempien etuuksien, kuten asunnon, saanti sijaishuoltopaikasta käsin. Muita tekijöitä yhdistettiin esimerkiksi sosiaalitoimen epäjohtonmukaiseen tai liian toiveikkaaseen toimintaan, ristiriitaisiin tunnesuhteisiin tai siihen, että sijoituksen syyt tai kokonaistilanne eivät olleet korjaantuneet.

Sijaishuoltopaikkakyselystä:

”Liian varhainen kotiutus, perhetyön vähäisyys tai puuttuminen. Perhe jää liian nopeasti omilleen. Toki joskus ongelmat ovat liian suuria ja kotiutusta jyrätään, vaikka edellytykset puuttuvat ja varsinainen kotiuttamistyö on kesken tai se on puutteellista.”

”Perhe ei ollutkaan valmis ja vanhat ongelmat ovat tulleet uudelleen esiin.”

”Nuori ei ole halunnut muuttaa vanhemman luokse.”

Sosiaalityöntekijäkyselystä:

”Minulle ohjataan erittäin traumatisoituneita lapsia, joiden huostaanotto olisi lähes poikkeuksetta pitänyt tapahtua paljon aikaisemmin kuin on tapahtunut. Kotiutumismahdollisuudet ovat erityisen huonot ja lapsen edun mukaista on sen sijaan tarjota kuntouttavaa sijaishuoltoa perheissä tai laitoksissa.”

”Avohuollon tukitoimet ja vanhempien voimavarat eivät ole olleet riittäviä takamaan lapsen turvallista kasvua ja kehitystä.”

”Lapsen salainen toive on usein, että häntä ei kotiutetakaan, vaikka hän sanookin usein sosiaalityöntekijöille muuta, koska pelkää, miten hänen sanomiset vaikuttavat vanhempiin. Toki on myös niitä lapsia, jotka oikeasti haluavat kotiutua, mutta minun työssä heitä näkee varsin vähän.”

Vastaushetkellä sijoitettuina olleiden lasten ja nuorten jatkosuunnitelmista kysyttiin yhdeksän erilaisen vaihtoehdon avulla. Molempien vastaajaryhmien mukaan valtaosan kohdalla suunnitelmana oli sijoituksen jatkaminen nykyisessä sijaishuoltoapaikassa: kysymykseen vastanneiden mukaan vähintään puolet lapsista ja nuorista oli jatkamassa sijoitusta 16 lastensuojelulaitoksessa (84 %, n=19), 22 ammatillisessa perhekodissa (92 %, n=24) ja 52 sijaisperheessä (98 %, n=53). Sosiaalityöntekijöiden vastauksissa vastaava osuus oli 95 % (n=18).

Yhteensä seitsemän sijaishuoltoapaikkaa ilmoitti, että vähintään puolella yksikköön sijoitetuista oli suunnitelmana kotiutuminen syntymävanhemman/-vanhempien luokse. Sosiaalityöntekijöistä 13 (72 %) ja sijaishuoltoapaikoista noin viidennes (19 vastausta) arvioi kotiutumisen olevan jatkosuunnitelmana alle puolella sijoitettuina olevista. Näin ollen sekä sijaishuoltoapaikkojen että sosiaalityöntekijöiden asiakkaina oli lapsia ja nuoria, joiden kohdalla perheen jälleenyhdistämistä pidettiin mahdollisena. Muista jatkosuunnitelmista yleisimpiä olivat siirtyminen jälkihuoltoon, asumisharjoitteluun/tuettuun itsenäistymiseen alle 18-vuotiaana tai toiseen sijaishuoltoapaikkaan.

17 sijaishuoltoapaikkakyselyyn ja 9 sosiaalityöntekijäkyselyyn vastanneen mukaan kotiutuminen ei ollut mahdollista joidenkin lasten tai nuorten kohdalla. Kotiutumisen estävinä tekijöinä kirjattiin samankaltaisia asioita, joita esitettiin olevan epäonnistuneiden kotiinpaluuyritysten taustalla: vanhempien tilanne ja kotiasiat, tukikeinojen riittämättömyys ja kokonaistilanteen hankaluus sekä se, että huostaanoton perusteet ovat edelleen olemassa. Lapsen tai lapsen tilanteeseen liittyvinä asioina vastaajat mainitsivat lapsen oman haluttomuuden kotiutukseen, sijoituksen pitkän keston ja lapsen kiinnittymisen sijaishuoltoapaikkaan. Viimeksi mainitut asiat ovat sellaisia, joiden huomiointiin lastensuojelulaki (LsL 47 §) velvoittaa lapsen huostaanoton ja sijaishuoltosuhteen purkamista harkittaessa.

Sijaishuoltoapaikkakyselystä:

"Perheet päihdeongelmaisia ja/tai väkivaltaisia tai eivät halua lasta kotiutettavan."

"Lapsi on asunut meillä niin pitkään, että me olemme hänelle läheisimmät ihmiset."

"Ei ole perhettä."

"Sijoittajakunta ei tee mitään biologisten vanhempien tukemiseksi."

"Tartettas yhtenäinen malli huostaanoton ja jatkon "hoitoon", jota kaikki kunnat (--) toteuttaisi ehdotta."

Sosiaalityöntekijäkyselystä:

"Vanhempien tilanteen vuoksi tai lapsen kiinnittymisen vuoksi sijaisperheeseen."

"Vanhemmat eivät kykene tarpeeksi tukevaan vanhemmuuteen."

"...kahdessa kotiutumisarviossa (lisäys SH) suosittelin kotiutumista vuoden siirtymäajalla, jolloin vanhemmat ja lapsi käyvät perheterapeuttisissa tapaamisissa läpi tapahtuneita ja tulevaisuutta."

"Perheen yhdistäminen harvoin mahdollista, koska vanhemmat eivät lähde muuttamaan olosuhteitaan kovin usein."

4. Vanhempikyselyyn vastanneiden taustatietoja

Vanhempikyselyyn vastanneissa oli viisitoista äitiä (68 %), kolme isää (14 %) ja neljä muuta lapsen läheistä (18 %). Enemmistö vastaajista ilmoitti nykyiseksi perhemuodokseen joko yhden biologisen vanhemman perheen tai uusperheen (taulukko 5). Muina perhemuotoina (28 %) mainittiin sinkku, isoäiti, yhden hengen talous, avoliitto ja lapsen asuminen omillaan.

Taulukko 5. Vanhempikyselyyn vastanneet perhemuodon mukaan.

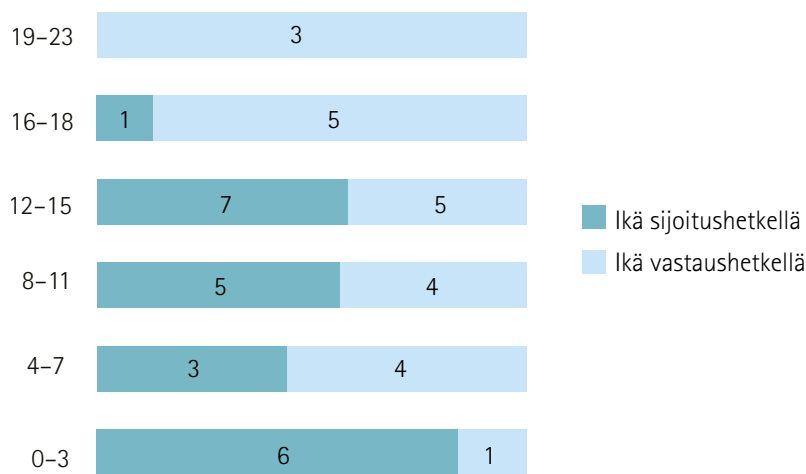
Perhemuoto	n	%
Kahden biologisen vanhemman perhe	1	5
Yhden biologisen vanhemman perhe	8	36
Uusperhe	8	36
Muu	5	23
Yhteensä	22	100

4.1. Lapset vanhempien ja muiden läheisten vastauksissa

Kymmenen vanhempikyselyn vastaajaa (45 %) raportoi, että heidän perheestään oli sijoitettu useampi kuin yksi lapsi⁴. Vastaushetkellä sijoitettuna oli viidentoista (68 %) kyselyyn vastanneen vanhemman tai muun läheisen lapsi. Heistä 45 % oli tyttöjä ja 55 % poikia. Viimeisen valtakunnallisen lastensuojelutilaston (Lastensuojelu 2011) mukaan poikia oli sijoitettuna enemmän kuin tyttöjä.

Sijoitettuna olleen ikää tiedusteltiin vuosina sekä sijoitusajankohtana että vastaus-
hetkellä (kuvio 1). Sijoitusajankohtana lapset olivat pääasiassa iältään 12–15-vuotiaita ja 0–3-vuotiaita. Kyselyyn vastausajankohtana kaikkien lasten ikä oli vähintään 2 vuotta. Vastaajien lapsista viisi oli lähellä aikuisikää ja kolme jo aikuistuneita.

4. Kysely koski kerrallaan yhtä lasta, mutta vastaajan oli mahdollista vastata kyselyyn useamman kerran.

Kuvio 1. Lasten ikä sijoitus- ja vastaushetken mukaan.

Lasten ja nuorten sijoituskerrat vaihtelivat vastaajien mukaan siten, että enemmistön osalta kyseessä oli ensimmäinen sijoitus (73 %, yhteensä 16 lasta). Loput vastaajista (27 %) raportoivat lapsen olleen sijoitettuna aikaisemmin vähintään kerran (viisi lasta) tai kaksi (yksi lapsi). Viimeisen sijoituksen kestoa tiedusteltaessa kävi ilmi, että noin kolmannes (seitsemän vastausta) oli kestänyt vähintään kolme vuotta. Vastaushetkellä niistä oli voimassa vielä kuusi. Alle vuoden kestäneistä kahdeksasta sijoituksesta kolme oli kestänyt vähemmän kuin puoli vuotta ja viisi 7–12 kuukautta. Niistä oli vielä viisi sijoitusta meneillään. Seuraavaksi eniten oli 1–2 vuotta kestäneitä sijoituksia, yhteensä viisi (kolme voimassa ja kaksi päättynyt). Kahdesta 2–3 vuotta kestäneistä sijoituksista toinen oli vielä meneillään. Jo päättyneistä seitsemästä sijoituksesta kolme oli kestänyt alle vuoden, kaksi 1–2 vuotta, yksi 2–3 vuotta ja yksi yli 3 vuotta.

Osana taustatietoja kysyttiin myös lapsen tai nuoren viimeisen sijaishuoltopaikan muotoa ja sijoituksen perustetta. Viimeisistä sijoituksista noin kolmannes (yhteensä seitsemän) oli toteutunut lasten-, nuoriso- tai koulukodissa ja sijaisperheessä vajaa kolmannes (kuusi sijoitusta) (taulukko 6). Vastausten mukaan viimeisimmistä sijoituksista puolet (yhteensä yksitoista) oli tapahtunut kiireellisenä sijoituksena, yhdeksän huostaanottona ja yksi avohuollon tukitoimena. Neljä vastaajaa ei ilmoittanut viimeisimmän sijaishuollon muotoa ja yksi viimeisen sijoituksen perustetta. Valtakunnallinen tilanne vuonna 2011 oli se, että tuolloin ensimmäistä kertaa alkaneista sijoituksista tai huostaanotoista (yhteensä 3205) enemmistö oli käynnistynyt kiireellisenä sijoituksena (87 %). Huostaanottona se oli alkanut 11 %:ssa ja tahdonvastaisena huostaanottona 2 %:ssa tapauksia. (Lastensuojelu 2011.)

Taulukko 6. Viimeisin sijaishuoltopaikka sen muodon mukaan.

Sijaishuoltopaikan muoto	n	%
Lasten-, nuoriso- tai koulukoti	7	32 %
Arviointiyksikkö tai vastaanottokoti	1	5 %
Ammatillinen perhekoti	4	18 %
Sijaisperhe	6	27 %
En osaa sanoa	4	18 %
Yhteensä	22	100

Viimeisistä sijoituksista kahdeksan (36 %) oli tapahtunut vastaajan suostumuksella ja neljätoista (64 %) ilman suostumusta. Suunnitellusti lastensuojeluviranomaisten kanssa niistä oli toteutunut neljä (18 %). Sen sijaan kahdeksan (36 %) oli tapahtunut ilman yhteistä suunnitelmaa lastensuojeluviranomaisten kanssa ja kymmenen (46 %) ilman ennakkotietoa.

Vastaajilta tiedusteltiin näkemystä lapsen tilanteesta vastaushetkellä. Heistä kymmenen (45 %) arvioi, että lapsi ei todennäköisesti palaa kotiin. Näissä tilanteissa sijoituksen kesto-aika vaihteli alle kahden vuoden (kuusi vastausta) ja yli kolmen vuoden välillä (neljä vastausta). Kuuden vastaajan (27 %) lapsi oli jo palannut vanhemman tai vanhempien luokse. Kyseisistä sijoituksista kaksi oli kestänyt alle vuoden, kaksi 2–3 vuotta ja yksi pidempään kuin kolme vuotta. Kahden vähintään pari vuotta sijoitettuna olleen lapsen osalta kotiutusta valmisteltiin (9 %) ja neljän lapsen tilanteesta ei ollut tarkempaa tietoa (18 %).

Vanhempikyselystä:

”Kotiinpaluuta nuorelle ei suunniteltu vaan ainoa suunnitelma oli, että täytettyään 18-vuotta hän jäisi sijoituspaikkakunnalle tukiasuntoon asumaan. Nuoren mielipide oli sitä ajatusta vastaan, mutta hän ei uskaltanut mielipidettään työntekijöille kertoa. Nuori kotiutui minun otettua yhteyttä sosiaaliryöntekijän päällikköön sekä paikalliseen lastensuojelun palvelupäällikköön. Syynä oli huoli nuoren henkisestä hyvinvoinnista perhekodissa.” (Muok. SH)

Vastaajista enemmistö, neljätoista (64 %), oli tyytymätön vastaushetkellä sekä sijoitukseen että sijoituksen ja sille asetettujen tavoitteiden vastaavuuteen. Samoihin asioihin tyytyväisiä oli yhteensä seitsemän vastaajaa. Kolme vastaajaa oli tyytyväisiä meneillään oleviin sijoituksiin (n=15), yksi osittain tyytymätön ja yksitoista tyytymättömiä. Jo päättyneiden sijoitusten (n=7) osalta tyytyväisiä oli yksi, osittain tyytymättömiä kolme ja tyytymättömiä kolme vastaajaa.

Vastaajilta tiedusteltiin arvioita siitä, onko sijoitus vastannut sille asetettuihin tavoitteisiin. Kolmen vastaajan mukaan sijoitus vastasi meneillään olevalle sijoitukselle asetettuja tavoitteita ja yhdentoista mielestä ei. Jo päättyneiden sijoitusten osalta kolmessa se oli vastannut osittain tavoitteitaan ja kolmessa tapauksessa ei. Kaksi vastaajaa ei arvioinut asiantilaa.

Taustatietoja täsmentäneissä avovastauksissa vastaajat antoivat sekä hyvää että kriittistä palautetta. Hyvä palaute koski muun muassa sijoituksen tarpeellisuutta, hyvää sijaisperhettä ja yhteistyön hyvää sujumista. Kriittisinä asioina mainittiin sijoituksen perusteisiin ja toteutukseen liittyviä asioita, kuten sijoituksen perusteettomuus, sijoituksen muuttuminen lopulliseksi, sijaishuoltopaikan kaukainen sijainti, sijoituksen rankkuus lapselle, lapsen

sijoittaminen väärään paikkaan ja sijoitus perheeseen laitoshoidon sijaan. Vastaajat toivat esille huonoina asioina myös työntekijöiden vaihtuvuuden ja ammattitaidottomuuden, taroituksenmukaisten palveluiden saatavuuden mahdottomuuden ennen sijoitusta, perheiden jälleenyhdistämiseen saadun tuen vähäisyyden ja vanhemman oma-aloitteisuuden ”torppaamisen” tukipalveluita pyydettyäessä.

Vanhempikyselystä:

”Sijoitus oli tarpeellinen ja sijaisperhe oli oikein hyvä, yhteistyö välillämme sujui hyvin. Siihen en ole tyytyväinen kuinka perheen jälleenyhdistämistä tuettiin.”

”Lapseni ensimmäinen huostaanotto olisi ollut tarpeeton, jos hänelle olisi pyyntöjeni mukaisesti tehty psyk. testejä, jotka olisivat auttaneet eteenpäin. Ensimmäinen huostaanotto todettiin tarpeettomaksi heti kun varsinainen huostaanottopäätös oli tehty ja kotiuttamista alettiin viedä eteenpäin. Toinen huostaanotto tuli ihan yllätyksenä ja sekin olisi ollut tarpeeton samasta syystä.”

”Lastensuojelun sosiaalityöntekijämme on vaihtunut sijoituksen aikana neljä kertaa. Tämä tuo lisärasitteen asiakassuhteelle ja vaikeuttaa luottamussuhteen syntymistä puolin ja toisin. Tuntuu ”paljaalta” ja nöyryyttävältä antaa niin monen henkilön puuttua perheemme asioihin.”

Niin ikään kriittisiä arvioita esitettiin viranomaisten toiminnasta kuten lastensuojelutoimien perustumisesta olettamuksille, väärille ja keksityille asioille, tai oikeusistuimen ratkaisusta sekä lapsen elämään vaikuttamismahdollisuuksien riittämättömyydestä, vastaajan poissulkemiseen lapsen elämästä, lapsen tapaamistiheyden ja -pituuden niukkuudesta ja yhteydenpidon perusteettomista rajoituksista.

Vanhempikyselystä:

”(--). Virkailija väärentänyt asiakirjoja, jäänyt kiinni. Törkeitä laiminlyöntejä, lainvastaisesti tehtyjä toimia (--).”

”En saa vaikuttaa nykyiselläkään lapsen arkeen riittävästi (--).”

”Kiireellinen sijoittaminen perustui yhden henkilön tekemään ilmoitukseen, jota ei mitenkään todennettu oikeaksi. (--). Sosiaalitoimen viranhaltijat kieltäytyivät selvittämästä asiaa, koska se on heille kiusallista.”

5. Vanhemman asiakassuunnitelma ja tuki

Kaikissa kyselyissä vastaajilta tiedusteltiin vanhemman asiakassuunnitelmaan ja vanhempien tukemiseen liittyviä asioita. Perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuudet liitetään usein vanhempien tilanteeseen ja kotiolosuhteiden tasoittumiseen. Tämänkaltaisten asioiden saavuttamisessa ja kotiolosuhteiden pysyväisluonteisen vakiintumisen seurannassa asiakassuunnitelmalla voi olla merkittävä rooli.

Lastensuojelulain 30 §:n mukaan huostaanotetun lapsen vanhemmille on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista ole pidettävä tarpeettomana. Se laaditaan tarvittaessa yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kuten päihde- ja mielenterveyshuollon kanssa.

5.1. Suunnitelma vanhemmuuden tukemisesta

Vanhempikyselyn vastaajista kahdelle vanhemmalle oli laadittu erillinen asiakassuunnitelma. Molemmissa tilanteissa lapsen sijoitus oli vastaushetkellä meneillään. Niistä toinen oli kestänyt alle ja toinen yli kolme vuotta. Vastaajat raportoivat oman asiakassuunnitelman tarkastuksen tapahtuvan joko kerran tai kaksi vuodessa. Heistä toisen asiakassuunnitelmaa oli käsitelty lapsen asiakassuunnitelman laatimisen yhteydessä siten, että tilanteessa oli mainittu vanhemman asiakassuunnitelman välttämättömät asiat. Suunnitelman varsinaisen päivityksen täsmennettiin tapahtuvan toisessa yhteydessä.

Vastaajilta tiedusteltiin asiakassuunnitelmaan kirjattuja asioita. Vastausten mukaan kummassakaan asiakassuunnitelmassa lapsen kotiinpaluu ei ollut kirjattuna tavoitteena. Toisen vastaajan suunnitelmassa ei ollut kirjattuna myöskään niitä keinoja, joilla lapsen mahdolliseen kotiinpaluuseen pyritään tai on pyritty. Vastausten mukaan kirjaamatta olivat myös ne keinot, joilla vanhempaa tuetaan tai on tuettu. Vastaajista toinen arvioi asiakassuunnitelman toimineen melko hyvin, toinen huonosti.

Vastaajat peräänkuuluttivat suunnitelman selkeyden ja toimivuuden sekä vanhempien mielipiteiden ja nykytilanteen huomioinnin tärkeyttä. Suunnitelman toivottiin myös perustuvan tosiasioihin.

Vanhempikyselystä:

”Vanhemman asiakassuunnitelman tulisi olla ”kartta” tai tehtävälistan tapainen. Siinä kuuluisi olla ranskalaisin viivoin merkitty ne asiat, joiden täytyy muuttua ennen lapsen kotiinpaluuta.”

”Täysin mielivaltaisia missä vanhempien mielipiteitä ja nykytilannetta ei mitenkään huomioida. Perustuu ennusteluun mille ei mitään todellista perustetta.”

Sijaishuoltopaikka- ja sosiaalityöntekijäkyselyihin vastanneita pyydettiin arvioimaan niiden lasten ja nuorten määrää, joiden vanhemmalle/vanhemmille oli tehty erillinen asiakassuunnitelma. Sijaishuoltopaikoista 16 % (kaikki joko ammatillisia perhekoteja tai

sijaisperheitä) ja sosiaalityöntekijöistä kolmasosa ilmoitti kyseisen suunnitelman olleen laadittuna kaikkien vanhemmille. Vähintään puolelle se oli tehtynä kahdentoista vastaajan (yksitoista sijaishuoltopaikkaa ja yksi sosiaalityöntekijä) ja alle puolelle yhdeksäntoista sijaishuoltopaikan ja seitsemän sosiaalityöntekijän mukaan. Kenenkään lapsen vanhemmalle sitä ei ollut tehtynä noin neljänneksessä sijaishuoltopaikkojen ja kahden sosiaalityöntekijän tapauksissa. Kolmannes sijaishuoltopaikkavastaajista ja kaksi sosiaalityöntekijäkyselyyn vastannutta ei antanut arviotaan asiassa.

Yhdeksän sijaishuoltopaikkakyselyyn (11 %, n=81) ja kolme sosiaalityöntekijäkyselyyn (11 %, n=14) vastannutta raportoi, että vanhemman asiakassuunnitelmaa käsitellään lapsen asiakassuunnitelman tai tarkistuksen yhteydessä. Vastaajista 30 ilmoitti, että vanhemman ja lapsen asiakassuunnitelmia ei käsitelty yhtäaikaan kenenkään kohdalla.

Sijaishuoltopaikkakyselystä:

"Hyvä kun edes lasten asiakassuunnitelmat toteutetaan minimissään kerran vuodessa"

"Vanhempien asiakassuunnitelmasta on tiedotettu niiltä osin kun katsotaan sillä olevan merkitystä/vaikutusta lapsen asiakassuunnitelmaan."

"Olisi hyvä saada jonkunverran tietoa myös vanhemman kuntoutussuunnitelmasta lapsen asiakassuunnitelman tekemisen yhteydessä."

"On huolestuttavaa, ettei vanhemmilla ole asiakassuunnitelmaa, en ainakaan ole sellaiseen törmännyt."

Sosiaalityöntekijäkyselystä:

"Vanhemman asiakassuunnitelmaa varten varataan oma aika. Molemmilla on erilliset suunnitelmat."

"Vanhemmille usein tarpeetonta laatia asiakassuunnitelmaa, koska he eivät useinkaan ole halukkaita muuttamaan olosuhteitaan"

Neljä sosiaalityöntekijää ilmoitti vanhemman asiakassuunnitelman päivityksen tapahtuvan kahdesti ja seitsemän kerran vuodessa. Yksi vastanneista raportoi sen toteutuvan tätä harvemmin. Sosiaalityöntekijöistä neljän mukaan lapsen jatkosuunnitelma kirjataan sekä lapsen tai nuoren että vanhemman asiakassuunnitelmaan. Viisi sosiaalityöntekijää raportoi sen toteutuvan alle puolessa tapauksia ja neljä ei kenenkään kohdalla.

5.2. Näkemyksiä vanhempien tukemisesta ja kuntouttavasta työstä

Eri yhteyksissä on tuotu esille vanhempien tukemiseen ja kuntouttavaan työhön liittyviä hankaluuksia tilanteissa, joissa lapsi on sijaishuollossa. Lastensuojelulain näkökulmasta lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on keskeinen asema tässä asiassa, mutta käytännössä tilanne voi olla toinen. Esimerkiksi Miia Pitkäsen (2011) tutkimuksessa ilmeni, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on nimenomaan lapsen asioita varten; ei lapsen vanhemman tai muun aikuisen. Sijaishuoltopaikallekin voi olla epäselvää se, missä määrin lapsen sijaishuollosta vastaavan yksikön tehtävänä on perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävä työskentely vanhempien kanssa.

Tässä selvityksessä *sijaishuoltopaikoilta ja sosiaalityöntekijöiltä* kysyttiin eri osa-alueisiin liittyvän vastuunjaon selkeyttä ja *vanhempikyselyyn* vastanneilta niiden toimivuutta. Tässä yhteydessä tarkastellaan vanhemman/vanhempien kuntoutumistavoitteiden määrittelyä, kuntouttavan työn toteuttamista ja kuntoutumisen arviointia sekä niihin liittyvää vastuunjako.

Sijaishuoltopaikoista 16 % ja sosiaalityöntekijöistä 39 % arvioivat vanhempien kuntoutumistavoitteiden määrittelyyn liittyvän vastuunjaon hyvin tai melko selkeäksi. Tätä huonommaksi sen arvioi 44 % sijaishuoltopaikoista ja puolet sosiaalityöntekijöistä. Vastuunjaon vanhempien kanssa tehtävän kuntouttavan työn toteuttamisessa arvioi vähintään melko selkeäksi 16 % sijaishuoltopaikoista ja melko selkeäksi viisi sosiaalityöntekijää. Vanhempien kuntoutumisen arviointiin liittyvä vastuunjako oli kahdenkymmenen sijaishuoltopaikan mukaan selkeää ja kuuden sosiaalityöntekijän mukaan melko selkeää.

Sijaishuoltopaikkakyselystä:

”Meistä olisi hyvä tietää edes jotain vanhempien kuntoutumisesta, kun ei tiedä juurikaan missä mennään. Puhutaan kyllä, että vanhemmille on jotain, mutta käytännössä se ei näy mitenkään.”

Vanhempikyselyyn vastanneista valtaosa raportoi heidän kuntoutumisen ja sitä tukevien asioiden toteutuvan joko huonosti (yhteensä 11 ja 13 vastausta) tai melko huonosti (yhteensä neljä vastausta). Toisaalta kaksi vastaajaa arvioi kuntoutumistavoitteiden määrittelyn ja tarjotun tuen tai kuntouttavan työn toimivan melko hyvin. Sama määrä vastaajia arvioi kuntoutumistavoitteiden saavuttamisen arvioinnin toimivan melko hyvin, kun taas 12 vastaajaa arvioi sen huonosti toteutuvaksi.

Vanhempikyselyn vastaajia pyydettiin nimeämään sellaisia tuki- ja kuntoutusmuotoja, jotka vanhempien tai muiden läheisten mielestä ovat toimineet tai voisivat toimia hyvin. Yhteensä 21 vastauksessa niitä liitettiin 1) työntekijään (kuten hänen aitoon kiinnostukseen, kykyyn pyytää anteeksi ja periksi antamattomuuteen), 2) vanhemman kuulemiseen ja positiiviseen kannustukseen, 3) perheen saamiin hoitajaksoihin ja tukimuotoihin ennen sijoitusta, 4) käytännön asioihin liittyvään apuun (kuten kyydityksiin, siivousapuun, asuntoon, päivärytmiin ja harrastusten tukemiseen), 5) läheisten ystävien ja vertaistukiryhmän tukeen, 6) muihin ammattilaisiin (kuten aikuispsykiatria), ja 7) asianajajaan. Joissakin vastauksissa todettiin, että vastaajalla ei itsellään ollut kuntoutuksen tarvetta. Monet vastaajat raportoivat (13 mainintaa), että heille ei ollut tarjottu mitään tukimuotoja tai niitä oli joutunut hyvin itsenäisesti hakemaan ja etsimään ilman tukea.

Vanhempikyselystä:

"Minua tuki jos työntekijä oli aidosti kiinnostunut perheeni auttamisesta ja kuuli myös minua (--)"

"Ja on todella vaikeaa luottaa sos.työn kautta tuleviin tukimuotoihin, jotka samalla arvioivat vanhemmuutta."

"Läheisten ystävien tuki oli suuri (--)"

"Ei mitään, meitä ei tueta millään tapaa. Meidät on jätetty täysin yksin."

"Minua tukeviksi keinoiksi todettiin ainoastaan pojan kiireellinen sijoitus rajojen asettamisen tueksi."

"Kriisiapu olisi ollut paikallaan koska poika vietiin aivan yllättäen, ilman varoitusta."

"Vanhemmat jätetään yksin pärjäämään huostaanoton jälkeen. Tukihenkilöitä ei lastensuojelun puolelta ole eikä edes kerrota, mistä niitä tukihenkilöitä voisi saada."

Kyselyissä tiedusteltiin vastaajien näkemyksiä siitä, kenen tai minkä tahon tulisi olla ensisijaisesti vastuussa vanhempien tukemisesta ja kuntouttavasta työstä lapsen sijoitustilanteessa. Enemmistö sijaishuoltopaikoista (48 %) sekä vanhemmista ja muista lapsen läheisistä (55 %) nimesi lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ensisijaiseksi vastuutahoksi, kun taas sosiaalityöntekijöistä niukka enemmistö (33 %) määritteli sen lapsen tai nuoren sijoittajakunnassa jonkun muun tahon vastuuksi (taulukko 7). 11 % sosiaalityöntekijäkyselyyn, 5 % vanhempikyselyyn ja 3 % sijaishuoltopaikkakyselyyn vastanneista antaisi kyseisen tehtävän lapsen tai nuoren sijaishuoltopaikalle.

Taulukko 7. Näkemys vastuutahosta vanhempien tukemisessa vastaajaryhmän mukaan.

	Sijaishuoltopaikat		Sosiaalityöntekijät		Vanhemmat ja muut läheiset	
	n	%	n	%	n	%
Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä	49	48 %	5	28 %	12	54 %
Joku muu taho lapsen/nuoren sijoittajakunnasta	41	41 %	6	33 %	3	14 %
Sijaishuoltopaikka	3	3 %	2	11 %	1	5 %
Muu, kuka?	4	4 %	2	11 %	6	27 %
En osaa sanoa	4	4 %	3	17 %	0	0 %
Yhteensä	101	100 %	18	100 %	22	100 %

Ensisijaiseksi vastuutahoksi vanhempien tukemisessa ja kuntouttavassa työssä lapsen sijoittajakunnasta ehdotettiin useimmiten vanhemman omaa sosiaalityöntekijää tai aikuispalveluiden sosiaalityöntekijää. Muina mahdollisina tahoina nimettiin 1) perhetyöntekijä, 2) terapeutti, psykiatri/psykiatria ja psykologi, 3) päihde-, ja mielensterveys- tai vammaispalveluiden työntekijä, 4) täysin ulkopuolinen taho ja 5) taho, joka keskittyisi täysin vanhempien tukemiseen ja kuntouttavaan työhön. Kahdessa vastauksessa vastuunjaon jakaminen vanhemman oman ja lapsen sosiaalityöntekijän kesken nähtiin hyväksi vaihtoehdoksi. Näiden lisäksi mahdollisiksi vastuutahoiksi esitettiin muun muassa omaa sosiaalityöntekijää

vanhemman asuinkunnasta ja sosiaalihojaajaa. Jaettua vastuuta sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltoapaikan tai muun yksikön/yhteistyötahon (kuten mielenterveyspalvelut) kanssa ehdotettiin myös.

Sosiaalityöntekijöiden vastauksissa otettiin kantaa myös vastuunjakokysymysten hankaluuteen eri palvelusektoreiden, kuten sosiaali- ja terveydenhuollon, välillä. Joissakin vastauksissa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli vanhempien tukemisessa ja kuntouttavassa työssä nähtiin hankalaksi mahdollisten intressiristiriitojen ja työmäärän takia. Vanhemmat toivoivat työntekijöiltä lainmukaista toimintaa ja perusteettomien toimien lopettamista. Vastauksissa tuotiin esiin myös näkemys lasten sijoitusten jatkamisesta liiketoiminnan kannattavuuden takia.

Sosiaalityöntekijäkyselystä:

”Vastuu vanhemman kanssa tehtävästä kuntouttavasta työstä on vaikea asia. Mikäli vanhempi tarvitsee esim. mielenterveys- tai päihdekuntoutusta, ei sosiaalityöntekijä voi ottaa vastuuta terveydenalan hoidosta vaikkakin yhteistyötä voi tuki tehdä.”

”Vastuu sosiaalityöntekijällä, toteuttajana kuitenkin lapsen sijoituspaikka tai esim. päihdetyöyksikkö.”

Vanhempikyselystä:

”Ensisijaisesti vastuullisen tahon pitäisi olla nykyisellään sosiaalityöntekijä, mutta mielestäni olisi hyvä, jos se olisi joku muu puolueettomampi taho, joka ei ole lastensuojelun työntekijä. Vanhemmalla pitäisi olla ehkä oma sosiaalityöntekijä.”

*”Mielestäni sosiaalityöntekijän, koska sijaishuoltoapaikan on pyrittävä huolehti-
maan lapsesta.”*

”Vanhempien tukena pitäisi olla hyvä verkosto ja yhteistyön pitäisi toimia koko perheen avuksi, lastensuojelun ja aikuissosiaalityön pitäisi tehdä yhteistyötä ja heidän pitäisi kuunnella koko verkostoa ja ennen kaikkea autettavien ääntäki.”

”Ei lapsen asioista vastaava sossu pysty auttamaan vanhempia, AINAKAAN jos sijoitusta vastustetaan koska silloinhan ollaan eri mieltä asioista. Silloin tulee juuri se tilanne että sossut etsivät sijoitukselle syytä ja hakevat vanhemmasta vikoja. Kuten myös sijaishuoltoapaikka hakee vanhemmasta vikoja että sijoitus pysyisi (--). Huostaanotto on bisnestä. (--)”

Edellisiä asioita mainittiin myös sijaishuoltoapaikkakyselyn vastauksissa. Sijaishuoltoapaikat nimesivät eri toimijoiden aukottoman yhteistyön ja vastuunjaon selkeyden tärkeiksi, samoin kuin avoimuuden vanhempien kuntoutumiseen ja tukitoimiin sekä vanhemman asiakassuunnitelmaan liittyen. Niin ikään mainittiin perhekuntoutuksen ja muiden uudentyyppisten toimintamallien käyttöönotto sekä yksilöllisesti räätälöityjen ratkaisujen mahdollisuus. Joissakin vastauksissa todettiin, että vanhempien kuntoutuksen pohtiminen ei kuulu esimerkiksi sijaisperheelle.

Sijaishuoltopaikkakyselystä:

”Sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltopaikan pitäisi tehdä aukotonta yhteistyötä lapsen perheen kanssa. Esim. vanhemmalle tehdystä asiakassuunnitelmasta ei ole sijaishuoltopaikalla mitään tietoa. Hyvä yhteistyö tukisi eniten vanhempien kuntoutumista.”

”Vastuussa vanhempien kanssa tehtävästä kuntouttavasta työstä on sosiaalityöntekijä mutta sijaishuoltopaikka toteuttaa sitä myös melko pitkälle.”

”Itse koen, että sama sosiaalityöntekijä ei ole hyvä hoitamaan lapsen ja vanhemman asioita. Huonon sossun huomio kääntyy yleensä jomman kumman puoleen. usein työntekijät hoitavat vanhempaa lapsen kustannuksella.”

”Vastuussa ei missään tapauksessa saisi olla lapsen sos.työntekijä, koska silloin lapsen tarpeet jäävät helposti vanhempien tarpeiden jalkoihin. Liian usein sos. työntekijät perustelevat, että esim. ”vanhemmalle tulee paha mieli”, eikä asiaa mietitä lapsen näkökulmasta. Sos.työntekijät näkevät ja kuulevat vanhemman, mutta eivät lasta, jota saattaa tavata harvemmin kuin vanhempaa.”

”Myös sijaishuoltopaikan pitäisi aktiivisesti edistää koko perheen hyvinvointia ja huomioida vanhemman kuntoutuminen osana lapsen asiakkuutta.”

”Vanhempi ei välttämättä näe olevansa itse tuen tai ohjauksen tarpeessa. Asiaa pitäisi hoitaa siellä missä parhaiten tunnetaan sekä lapsi että vanhemmat. Muussa tapauksessa asiat jäävät liian irrallisiksi.”

”Sijaishuoltopaikan tekemä työ vanhempien kanssa on ensiarvoisen tärkeää sekä nuoren että vanhempien kannalta, mutta tätä varten tarvitaan enemmän resursseja.”

6. Eri toimijoiden välinen yhteistyö ja yhteydenpito

Seuraavaksi esitellään eri vastaajaryhmien arvioimina viranomaisten välisen vastuunjaon selkeyttä ja toimivuutta sijaishuollossa olevan lapsen tilanteeseen liittyen. Sen jälkeen esitellään erilaisiin yhteistyömuotoihin ja niiden sujumiseen liittyviä asioita. Luvun loppupuolella tarkastelun kohteeksi asettuvat lapsen ja hänen läheistensä yhteydenpidon ja sen rajoituksen kysymykset sekä eri toimijoiden mielipiteiden kuuleminen.

6.1. Vastuun- ja työnjakokysymykset lapseen liittyvissä asioissa

Kyselyissä tiedusteltiin eri osa-alueisiin liittyvän vastuunjaon selkeyttä ja työnjaon toimivuutta. Sekä sijaishuoltopaikoista että sosiaalityöntekijöistä enemmistö arvioi lapsen tai nuoren sijaishuollon tavoitteiden määrittelyyn (83 % ja 94 %⁵), sijaishuoltotyön toteuttamiseen (78 % ja 94 %) ja sijaishuollon tavoitteiden saavuttamisen arviointiin (77 % ja 94 %) liittyvän vastuunjaon hyvin tai melko selkeäksi. Vanhempikyselyyn vastaajista pääasiallisesti kolme vastaajaa arvioi niiden toteutuvan vähintään melko hyvin, kun taas enemmistö arvioi ne joko huonosti (11–13 vastausta osa-alueesta riippuen) tai melko huonosti (2–3 vastausta osa-alueesta riippuen) toteutuviksi.

Sijaishuoltopaikkojen ja sosiaalityöntekijöiden arvioissa vastuunjaon selkeys alkoi hämärtyä lapsen kotiutumisen edellytysten määrittelyyn (53 % ja 61 % ks. alaviite 5), kotiutumiseen tähtäävän työn toteuttamisen (41 % ja 73 %) ja kotiutumisen edellytysten saavuttamisen (41 % ja 61 %) osa-alueilla, varsinkin sijaishuoltopaikkakyselyyn vastanneiden osalta. 70 % vanhempikyselyyn vastanneista arvioi näiden osa-alueiden toteutuvan kaikkein huonoiten. Kyseiset kolme osa-aluetta arvioi hyvin tai melko hyvin toimiviksi yhteensä neljä vastaajaa.

Vanhempikyselyssä pyydettiin myös arvioita lapsen tai nuoren asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltopaikan välisen työnjaon toimivuudesta vastaajan kanssa työskentelyssä, lapsen kotiinpaluun suunnittelussa ja toteuttamisessa sekä lapsen kotiinpaluun tukemisessa. Enemmistön (64–68 %, kysymyksissä joko 14 tai 15 vastausta) mukaan työnjako toteutui huonosti kaikkien edellä mainittujen asioiden osalta. Työnjaon arvioitiin toimivan parhaiten vastaajien itsensä kanssa työskentelyssä (yhden vastaajan mukaan hyvin ja kolmen melko hyvin).

5. Suluissa olevista prosenttiosuuksista ensimmäinen on sijaishuoltopaikkakyselyn ja toinen sosiaalityöntekijäkyselyn vastauksista. Ne koskevat "hyvin" ja "melko hyvin" vastausvaihtoehtoja.

6.2. Näkemyksiä erilaisista yhteistyömuodoista ja niiden toteutumisesta

Kaikilta vastaajilta kysyttiin heidän näkemyksiään lastensuojelun sijaishuollon alueen eri toimijoiden – lasten, vanhempien ja muiden omaisten, sijaishuoltopaikkojen ja sosiaalityöntekijöiden – välisestä yhteistyöstä ja sen sujuvuudesta. Lastensuojelulain (LsL 52 S) mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän sekä lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sijaishuollossa vastaavan työntekijän tulee olla yhteistyössä sijaishuoltoon sijoitetun lapsen ja hänen vanhempansa ja huoltajansa sekä sijaishuoltopaikan edustajan kanssa lapsen huollon jatkuvuuden turvaamiseksi. Yhteistyö toteutuu lukuisissa muodoissa eri toimijoiden välillä, mutta siitä puhutaan usein hyvin yleisellä tai abstraktilla tasolla vailla niiden konkretisointia ja arjessa toteutuvia esimerkkejä. Tästä syystä vastaajia pyydettiin nimeämään niitä itse. Eri osa-alueiden toimimista tiedusteltiin hyvin yleisellä tasolla. Kysymisen tavasta johtuen vastaajan harkinnan varassa oli se, arvioiko hän asian toteutumista määrällisesti (esimerkiksi tapaamisten tiheyttä) tai sisällöllisesti (esimerkiksi vierailun toteutumista etukäteissuunnitelman mukaisesti). Niin ikään tässä yhteydessä ei ole eroteltu yhteistyömuotoja lapsen tai nuoren sijoitusmuodon eikä sijaishuoltoprosessin keston tai vaiheen mukaan.

Lapsen asioihin liittyvän säännöllisen yhteydenpidon vanhempikyselyyn vastanneet arvioivat toteutuvan paremmin sijaishuoltopaikan (kahdeksan ”hyvin tai melko hyvin” ja kaksitoista ”huonosti” vastausta) kuin sosiaalityöntekijän kanssa (kuusitoista ”huonosti tai melko huonosti” ja neljä ”melko hyvin”). Sosiaalityöntekijöistä kolmetoista määritteli vanhemman kanssa tapahtuvan säännöllisen yhteydenpidon vähintään melko hyväksi ja kolme melko huonoksi. Sijaishuoltopaikoilta vastaavaa asiaa kysyttiin yleisemmällä tasolla (lapsen/nuoren asioihin liittyvän säännöllisen yhteydenpidon toteutuminen). Vastaajien mukaan noin 85 %:ssa lapsen asioihin liittyvän yleisen yhteydenpidon arvioitiin toimivan vähintään melko hyvin.

Näkemyksiä *sijaishuoltopaikkojen ja sosiaalityöntekijöiden välisen yhteistyön* yleisestä sujuvuudesta tiedusteltiin viiden eri alueen osalta. Lapsen tilanteessa tapahtuvien muutosten arviointia tehtiin vähintään melko hyvässä yhteistyössä valtaosassa sijaishuoltopaikkoja (76 %) ja 89 % sosiaalityöntekijäkyselyyn vastanneen mukaan. Puolet sijaishuoltopaikoista määritteli yhteistyön vanhempien tilanteessa tai perheiden olosuhteissa tapahtuvien muutosten arvioinnissa vähintään melko hyväksi ja 43 % tätä huonommaksi. Sosiaalityöntekijäkyselyiden vastauksissa vastaavat osuudet olivat 62 % ja 34 %.

Noin puolet sijaishuoltopaikoista arvioi yhteistyön sujuvuuden vähintään hyväksi lapsen kotiin palaamisen edellytysten arviointia koskien. Vajaan kolmanneksen mukaan se toteutui huonommin. Yhteistyö perheiden jälleenyhdistämismahdollisuuksien arvioinnissa toteutuu vähintään melko hyvin hieman harvemman sijaishuoltopaikkakyselyyn vastanneen mukaan (46 %) ja vieläkin harvemmin perheiden jälleenyhdistämiseen liittyvässä työssä (32 %)⁶. Sosiaalityöntekijöiden vastaukset hajaantuivat lähes samalla tavalla kaikkien näiden osa-alueiden kohdalla: puolet arvioi ne vähintään melko hyväksi ja noin 40 % tätä huonommiksi.

Sosiaalityöntekijöiltä pyydettiin arvioita erilaisten yhteistyömuotojen toteutumisesta *vanhempien kanssa*. Ne jakautuivat seuraavasti: valtaosa (55–78 % kysymyksestä riippuen) vastaajista arvioi vähintään melko hyvin toteutuvan lapsen vierailut vanhemman

6. Sijaishuoltopaikkakyselyssä ”en osaa sanoa” -vastausten osuus varsinkin perheiden jälleenyhdistämistyötä koskevissa yhteistyökysymyksissä lisääntyivät.

tai vanhempien luokse, lasten tapaamiset sijaishuoltoapaikassa, vanhemman vierailut sijaishuoltoapaikkaan, vanhempain tapaamiset lapsen kotona ja tukiverkoston kartoitukset. Huonommin heidän mukaansa (enintään noin 60 % vastaajista) toteutuvat vanhemman kuntoutumisen arviointi, tavoitteellinen perhetyö tai -terapia, perhearviointi ja vanhemmuuden arviointi. Näiden lisäksi muutama vastaaja raportoi lapsen hyvinvoinnin ja edun turvaamisen sekä toimistolla tapahtuvien puheluiden ja tapaamisten toteutuvan hyvin ja tavoitteissa pysymisen melko huonosti. Yksi vastaajista arvioi edellisten asioiden toteutumisen riippuvan vanhemman pystymisestä niiden toteuttamiseen.

Sijaishuoltoapaikoilta arvioita eri yhteistyömuodoista kysyttäessä vastaukset hajautuivat siten, että enemmistön (noin 55–86 % kysymyksestä riippuen) mukaan vähintään melko hyvin toimivat lapsen vierailut tai lomailut vanhemman tai vanhempien luokse, vanhempien vierailut sijaishuoltoapaikkaan ja heidän tapaamiset sijaishuoltoapaikassa. Vanhempien tapaamiset lapsen tai nuoren kotona toteutuvat noin kolmasosan mukaan samantyyppisesti ja noin neljänneksen mukaan huonommin. Reilu kolmannes arvioi sijaishuoltoapaikasta käsin tehtävän tukiverkoston kartoituksen ja vajaa kolmannes vanhemmuuden arvioinnin toimivan vähintään melko hyvin. Niin ikään vähintään melko hyvin toimiviksi yhteistyömuodoiksi arvioitiin sijaishuoltoapaikan toteuttama tavoitteellinen perhetyö tai -terapia ja perhearvioiden tekeminen.

Sijaishuoltoapaikkakyselyyn vastanneet raportoivat myös muiden yhteistyömuotojen toimivuudesta yhteensä 28 kertaa, joissa oli eriteltyinä 29 erilaista yhteistyön muotoa. Lastensuojelulaitoksissa työskentelevät mainitsivat muun muassa tavoitteellisen perhetyön tekemisen (jolla ei kuitenkaan aina tähdätä perheiden jälleenyhdistämiseen), toimintaterapian, sairaanhoitajien tapaamiset, suunnitelmalliset perhepäivät ja perheviikonloput, lasten harrastusten tukemisen, palveluiden linkittämisen ja omahoitajatyön keskeisyyden perhesuhteiden käsittelyssä lapsen kanssa. Ammatilliset perhekodit nimesivät myös yhteistoiminnan vanhempien kanssa, yhteiset sopimukset ja tapaamiset, juhlat, perhetyön ja -neuvottelut ja tuetun loman hakemisen syntymävanhempien ja lasten kanssa. Niin ikään mainittiin mahdollisuus järjestää vanhemmille aikaa erillisessä tilassa vanhempien ja lasten välisen suhteiden vahvistamiseksi. Sijaisvanhempien vastauksissa mainittiin muun muassa eri hoito- ja terapiatohot, yhteistyö isovanhempien kanssa, tapaamiset sosiaalityöntekijöiden, sijaisvanhemman ja vanhemman kesken sekä syntymävanhemmalle osoitettu kirjoituspyyntö lapsen elämäkertaa koskien. Sen sijaan valvottujen tapaamisten ja edunvalvojan kanssa keskustelun he arvioivat toteutuvan melko huonosti tai huonosti.

Vanhempienkyselyyn vastanneista viisi arvioi yhteistyön sujuvan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa melko hyvin ja valtaosa tätä huonommin (73 %, kuusitoista vastaajaa). Yhteistyö lapsen viimeisen sijaishuoltoapaikan kanssa oli toteutunut vähintään melko hyvin 41 %:ssa vastauksia (yhdeksän) ja lopuista valtaosa huonommin. Puolet vastaajista arvioi yhteistyön muiden viranomaisten kanssa melko huonoksi tai sitä huonommaksi, kun taas yhteensä kahdeksan vastaajaa määritteli sen melko hyvin (36 %) toimivaksi. Vastaajat toivat esiin näihin asioihin liittyvinä ongelmina sosiaalityöntekijöiden suuren vaihtuvuuden, viranomaisten virheelliset toimintatavat ja asiakirjaväärennökset, turhautumisen, kotiinpaluun riittämättömän tukemisen tai ilman syytä tapahtuneet luvattujen kotiuttamissuunnitelmien katkaisut. Joidenkin näkemysten mukaan kotiinpaluu ei edes ole ensisijainen tavoite huostaanotoissa.

Vastaajista noin kolmannes arvioi lapsen vastaajan luokse suuntautuvien vierailujen tai lomien ja neljännes muiden läheisten luokse tapahtuvat vierailut vähintään melko hyvin toimiviksi. Yhteensä kymmenen ilmoitti sijaishuoltoapaikkaan suuntautuvien vierailujen ja

sosiaalityöntekijöiden kanssa sovittujen tapaamisten toteutuvan niin ikään vähintään melko hyvin. Sijaishuoltopaikan työntekijöiden kanssa sovitut tapaamiset toteutuivat samankaltaisesti kuuden vastaajan näkemyksen mukaan.

Enemmistön mielestä kaikkien edellä mainittujen osa-alueiden toteutuminen painottui ”huonosti” tai ”melko huonosti” -arvioihin. Joissakin vastauksissa esitettiin perusteluja, kuten vanhemman vetäytyminen yhteistyöstä oma-aloitteisesti, yhteistyön toteutumattomuus erimielisten näkemysten ja päätösten vastustamisesta johtuen sekä kokemus vanhemman asettamisesta ala-arvoiseen asemaan. Esimerkkinä mainittiin palaverikäytännöt, joihin sosiaalityöntekijät ja sijaishuoltopaikka valmistautuvat asioita yhdessä etukäteen pohtien.

Vanhempia ja muita lapsen läheisiä pyydettiin lisäksi kertomaan enintään kolme heidän mielestään tärkeintä tapaa, joilla lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja sijaishuoltopaikka ovat tehneet vastaajan kanssa yhteistyötä. Sellaisiksi mainittiin yhteensä 19 vastauksessa esimerkiksi lapsen hyvinvoinnin turvaaminen, yhteiset palaverit ja vanhempien huomioiminen, tapaamisten joustava sopiminen, vanhemman mielipiteen huomioonottaminen esimerkiksi palveluiden järjestämisessä, vanhemman ja lapsen mielipiteen oikea kuuntelu, luottaminen vanhempaan ja hänen arviointikykyyn, yhteydenpito joko keskustellen tai sähköpostitse sosiaalityöntekijän tai sijaishuoltopaikan kanssa, tapaamiset, lapsen harrastuksen mahdollistaminen sekä yhteistyön tekeminen sijaishuoltopaikan kanssa sosiaalityöntekijän sijaan. Lisäksi nimettiin konkreettisia asioita, kuten ruokarahen maksamista kotilomien ajaksi ja lapsille ehjien vaatteiden ja lelujen toimittamista. Kritiikkiä vastaajat antoivat muun muassa tiedonkulkukatkoksista ja niihin liittyvistä vastuunkannon pulmista sijaishuoltopaikassa, yhteistyötapojen negatiivisuudesta, yhteydenpidon perusteettomasta rajoittamisesta tai yhteistyön puutteesta kokonaan.

Vanhempikyselystä:

”(--) onneksi lopussa saimme sos.työntekijän joka oikeasti kuunteli myös vanhemman mielipidettä sekä nuoren. Sos.työntekijä myös luotti vanhemman arvioon erilaisissa asioissa joka koski nuoren tilannetta.”

”Vain negatiivisesti, yhteyttä rajoitetaan nyt ilman rajoittamispäätöstä. (--) Eivät ole tukeneet yhteydenpitoa, vain estäneet perusteetta. ilman perusteita.”

”Sijaishuoltopaikan työntekijöiden kanssa puhuin lähes päivittäin puhelimesta samalla kun soitin pojalleni. Se olisi ollut hyvä toimintamuoto, jos työntekijöiden välillä olisi tieto kulkenut. Kukaan ei tuntunut ottavan vastuuta sanomisistaan ja monesti asiat jäivät leijumaan, kun ei kuulunut oikein kenellekään.”

”Sosiaalityöntekijä (--) ei ole tehnyt kanssani minkäänlaista yhteistyötä. Hän ainoastaan kidnappasi lapseni.”

”Minä olen perääntynyt yhteistyöstä koska huostaanotto siirtää päätöksen teon sossuille.”

Näkemyksiä vanhempien ja muun läheisverkoston kanssa sijoituksen aikana tehtävistä yhteistyön muodoista pyydettiin myös sosiaalityöntekijöiltä. Useimmin mainittiin erilaiset tapaamiset (23 mainintaa) esimerkiksi toimistolla, sijaishuoltopaikassa tai lapsen lomien yhteydessä. Eri tavoin toteutuva yhteydenpito nimettiin 21 (puhelut, kirjeet, verkostoneuvottelut ja netti), lapsen tai vanhemman asiakassuunnitelmat 12, kotikäynnit kahdeksan ja läheisverkostoneuvottelut ja verkostopalaverit viisi (mukaan lukien myös läheisneuvonpito) kertaa. Muunlaisia muotoja olivat esimerkiksi tukikeskustelut/ohjaustilanteet, kriisiyö alkuvaiheessa, tukimuotojen kartoittaminen, valvotut tapaamiset, kotiutumisarvioiden parempi

toteuttaminen, eri tahojen kanssa tehtävä yhteistyö, keskustelut, palaverit, sijaishuoltopaikassa tehtävä perhetyö ja kuukausikoosteet.

Sosiaaliryöntekijäkyselystä:

”Perhehoitajilta ei voi odottaa samanlaista arviointi- ja tukityötä kuin laitoksilta. Heidän tulisi saada keskittyä tukea/kuntouttamaan lasta.”

Lähes kaikki sijaishuoltopaikkakyselyn vastaajat mainitsivat vierailut ja tapaamiset yhteistyön muotoina (98 mainintaa; sijaishuoltopaikassa, kotona, muualla, kotilomat, kotona käynnit/kotikäynnit, ryöntekijöiden tapaamiset jne.). Eri muodoissa tapahtuva yhteydenpito nimettiin seuraavaksi useimmin (87 mainintaa; puhelimitse eniten, keskustelut, sähköposti, muuten, yhteydenottoon tukeminen jne.). Noin kolmannes mainitsi erilaiset palaverit (kuten asiakassuunnitelmien ja hoito- ja kasvatussuunnitelmien laadinta) ja neljännes vanhempien tukemisen (kuten kasvatuksen ja ohjauksen, perhetapaamiset, perhepäivät, perhetyön, perheretket, vanhemmuuden tukemisen ja arvioinnin, perheistunnot/terapiat, vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen tukemisen ja arvioinnin). Viidessä vastauksessa tuotiin esille erilaiset juhlat ja retket (muun muassa merkkipäivät ja juhlapyhät) sekä muu yhteinen tekeminen. Noin viidenneksessä vastauksia oli myös muita yhteistyömuotoja, kuten yhteistyöverkoston aktivointi ja palveluohjaus, tulovaiheen haastattelu, kuukausikoosteet ja -raportit, tukikeskustelut, sopimusten tekeminen, terveydenhoitoon liittyvät asiat, avoimuus ja käytännön asiat kuten kuljetukset.

Sijaishuoltopaikkakyselystä:

”Mikäli hoito- ja kasvatuseuvottelut ovat malliltaan osallistuvia ja valtaistavia sekä niitä pidetään tiivisti on niiden pito mitä parhaita yhteistyötä.”

”Yhteistyötä yritetään tehdä paljon, mutta onnistuminen jää usein heikoksi. Perheiden tilanteet ovat melko huonoja päihteiden käytön takia ja tästä syystä saattaa mennä useita viikkoja, ettei vanhempia tavoiteta. (--) Laitoksesta tehtävää perhetyötä toteutetaan jokaisen perheen kohdalla.”

”Syntymävanhemmat kulkevat lapsensa ja meidän rinnalla, ei heitä saa unohtaa/välttää.”

”Olemme panostaneet erityisesti läheisten huomioimiseen ja saavuttaneet sillä erinomaisia tuloksia. Linjaukset lapsen parhaaksi on näin saatu yhteneväisiksi ja toimiviksi.”

”Yhteistyö on räätälöity kunkin lapsen ja hänen perheensä osalta yksilöllisesti.”

6.3. Lapsen ja hänen läheisten yhteydenpito ja sen rajoitus

Lastensuojelulain mukaan (LsL 54 §) lapselle on sijoituksen aikana turvattava mahdollisuus vahvistaa ja ylläpitää hänelle tärkeitä ihmissuhteita. Sillä tarkoitetaan oikeutta pitää yhteyttä ja tavata vanhempia, sisaruksia tai muita läheisiä henkilöitä vastaanottamalla vieraita tai vierailemalla sijaishuoltopaikan ulkopuolella sekä pitää heihin muuten yhteyttä käyttämällä puhelinta tai lähettämällä ja vastaanottamalla kirjeitä tai niihin rinnastettavia muita luottamuksellisia viestejä taikka muita lähetyksiä. Lisäksi sosiaalitoimelle annetaan laissa (LsL 54 §)

velvollisuus tukea ja edistää lapsen ja hänen vanhempiansa välistä yhteydenpitoa. Lapsen sijaishuoltopaikan etäisyys ei saa olla esteenä yhteydenpidolle lapselle läheisiin henkilöihin.

Kyselyssä tiedusteltiin vastaajien näkemyksiä lapsen ja hänen läheistensä välisen yhteydenpidon toteutumisesta sijaishuollon aikana. Enemmistö sijaishuoltopaikkakyselyyn (81 %) ja sosiaalityöntekijäkyselyyn (94 %) vastanneista arvioi lapsen ja hänen syntymävanhempansa/-vanhempiansa välisen yhteydenpidon toimivan vähintään melko hyvin. Sijaisvanhemmista noin kolmasosa ja 12 % ammatillisissa perhekodeissa työskentelevistä määritteli sen huonosti tai melko huonosti toteutuvaksi. Vanhempikyselyn vastauksissa seitsemän (32 %) vastaajaa arvioi yhteydenpidon vastaajan ja lapsen välillä toteutuvan hyvin tai melko hyvin, yksi (4 %) melko huonosti ja neljätolme (64 %) huonosti.

Kahdeksan (37 %) vanhempikyselyyn vastanneen mukaan sijoitetun lapsen ja hänen sisarustensa välinen yhteydenpito toimi hyvin tai melko hyvin ja kahdentoista (55 %) huonosti. Sijaishuoltopaikkakyselyn vastauksissa arviot vaihtelivat siten, että vähintään melko hyvin toimivaksi sen määritteli 70 %, melko huonoksi 9 % ja huonoksi 11 % vastaajista. Sosiaalityöntekijäkyselyyn vastanneista kolmesta (72 %) määritteli sen vähintään melko hyväksi ja neljä (22 %) melko huonoksi.

Sijoitetun lapsen ja hänen muiden läheistensä välinen yhteydenpito toteutui hyvin tai melko hyvin 75 %:ssa sijaishuoltopaikkajen, 61 %:ssa sosiaalityöntekijöiden ja 28 %:ssa vanhempikyselyn vastauksia. Tätä huonommaksi sen arvioi neljännes sijaishuoltopaikkakyselyyn, kolmannes sosiaalityöntekijäkyselyyn ja 68 % (yhteensä viisitoista) vanhempikyselyyn vastanneista.

Vastaajilta pyydettiin myös tietoja lapsen ja hänen vanhempansa/vanhempiansa tai muun läheisen välisen yhteydenpidon rajoittamisesta. Lastensuojelulain (LsL 62–63 §) mukaan sijaishuollossa olevan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin saadaan rajoittaa tietyissä tilanteissa. Yhteydenpidon rajoittaminen edellyttää asianmukaista päätöksentekoa ja kirjallista päätöstä. Päätöksessä on mainittava rajoituksen syy, henkilöt, joihin rajoitus kohdistuu, millaista yhteydenpitoa rajoitus koskee ja missä laajuudessa se toteutetaan sekä päätöksen voimassaoloaika. Päätöksen asiassa tekee tilanteesta ja yhteydenpidon kestosta riippuen joko johtava sosiaalityöntekijä, sosiaalityöntekijä tai lastensuojelulaitoksen johtaja. Yhteydenpidon rajoittaminen on määräaikainen toimenpide (enintään yksi vuosi kerrallaan).

Sijaishuoltopaikoista lähes puolet ja sosiaalityöntekijöistä yksi raportoi, ettei lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa ollut rajoitettu kenenkään heidän asiakaslapsen kohdalla. Kaikkien osalta sitä oli toteutettu 18 sijaishuoltopaikassa: yhdessä laitoksessa, kahdessa ammatillisessa perhekodissa ja viidentoista sijaisvanhemman luona. Noin kolmannes kyseeseen kyselyyn vastanneista ilmoitti yhteydenpidon rajoituksen toteutuneen joko puolella tai alle puolella lapsista. Sosiaalityöntekijöistä 13 (72 %) ilmoitti sen toteutuneen alle puolella ja kolme (17 %) yli puolella. Viidentoista vanhempikyselyyn vastanneen ja hänen lapsen välistä yhteydenpitoa oli rajoitettu lastensuojelulain mukaisin päätöksin.

6.4. Mielenpitojen kuuleminen ja selvittäminen

Eri toimijoiden mielenpitojen selvittäminen ja kuuleminen tunnustetaan nykyään yhä tärkeämmäksi osaksi lastensuojelutyötä. Tähän teemaan liittyviä asioita kysyttiin kaikilta vastaajaryhmiltä. Sijaishuoltopaikoilta ja sosiaalityöntekijöiltä tiedusteltiin myös toimintatapoja tilanteissa, joissa lapsen mielenpito eroaa muiden näkemyksistä. Sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin vastaavista tilanteista vanhempien kanssa.

Vanhempikyselyyn vastanneista enemmistö (87 %, 19 vastaajaa) arvioi vastaajan mielipiteen selvittämisen ja huomioimisen hänen tukemiseen ja kuntoutumiseen liittyen joko huonosti tai melko huonosti toteutuvaksi. Kahden vastaajan mukaan se oli toiminut melko hyvin. Samansuuntaisesti arvioitiin myös vastaajan ja lapsen mielipiteiden selvittäminen ja huomioiminen lapsen kotiinpaluuseen liittyen: kaksi vastaajaa arvioi molemmat ”melko hyvin” ja kysymyksestä riippuen 64–75 % tätä huonommin toimiviksi.

Sijaishuoltopaikoista ja *sosiaalityöntekijöistä* enemmistö arvioi lapsen mielipiteen selvittämisen perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävässä työssä toteutuvan vähintäänkin melko hyvin (noin 60 % sijaishuoltopaikoista ja noin 90 % sosiaalityöntekijöistä). Sijaishuoltopaikoista kuitenkin noin neljännes määritteli sen toteutuvan joko huonosti tai melko huonosti. Sosiaalityöntekijöistä valtaosa, noin 90 %, ilmoitti myös vanhemman mielipiteen selvittämisen perheen jälleenyhdistämisasiassa toteutuvan vähintään melko hyvin.

Sijaishuoltopaikkojen ja sosiaalityöntekijöiden vastausten (yhteensä 83 vastausta) mukaan lapsen mielipiteen selvittämisessä on tärkeää lapsen kuuntelu ja kunnioittaminen sekä lapsen iän ja kehitystason huomiointi. Vastauksissa mainittiin myös, että aina ei voida toimia lapsen ilmaiseman mielipiteen mukaisella tavalla. Lapsen mielipiteen selvittämistilanteen tärkeyttä korostettiin joissakin vastauksissa. Sen todettiin tapahtuvan liian usein joko vanhempien läsnä ollessa tai muutoin hyvin pintapuolisesti. Eräs vastaajista kantoi huolta lapsen mielipiteen kuulemattomuuteen tai osaamattomuuteen liittyen sekä oletusten tekemiseen niukoilla tiedoilla.

Vastaajien mukaan lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä kantaa lapsen mielipiteen selvittämisestä päävastuun ja siksi hänen on tärkeää olla tietoinen siitä esimerkiksi ennen neuvotteluja. Myös sijaishuoltopaikat mieltävät roolinsa keskeiseksi lapsen mielipiteen selvittämisessä, sen esille tuomisessa, lapsen tukena toimimisessa ja puolustamisessa. Sijaishuoltopaikkojen vastauksissa esitettiin kriittisiä arvioita siitä, että sosiaalityöntekijät eivät kuule lasta ja toimivat vanhempien tahdon mukaan ja ja jopa sijaishuoltopaikkaa syyllistäen. Joidenkin vastaajien mukaan päätöksiä tehdään sijaishuoltopaikkaa kuulematta ja se saattaa johtaa lapsen kotiinpaluuseen lapsen eriävästä mielipiteestä huolimatta. Tätä kuvattiin muun muassa valtavana ristiriitatilanteena. Sijaishuoltopaikat ovat saattaneet hakea lapsen mielipiteelle tukea muilta asiantuntijoilta tai tahoilta, kuten perheneuvolasta tai edunvalvojalta.

Lapsen mielipiteen ollessa eriävä, sijaishuoltopaikat ja sosiaalityöntekijät ilmoittivat jatkavansa asian käsittelyä muun muassa keskustelemalla, vaihtoehtoja punnitsemalla ja eri osa puolia kuuntelemalla (31 mainintaa). Yhdessä tehtävää arviointia ja eri välineiden hyödyntämistä, laajaa vanhemmuuden ja lapsen kiintymyssuhteiden arviointia, lausuntojen pyytämistä ja eri ammattikuntien edustajien tapaamisia raportoitiin myös käytettävän. Vastausten mukaan käytetään niin ikään aikalisää eli asian pidempää prosessointiaikaa ja tilanteen realistista arviointia sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Vastaajat näkivät tärkeäksi myös eri näkökulmien perustelemisen ja eriävien mielipiteiden taustalla olevien syiden etsimisen sekä yhteisymmärryksen ja konsensuksen löytämisen (yhteensä 14 mainintaa). Eriävät mielipiteet, syyt ja edellytykset sekä päätöksentekijä kirjataan viiden vastaajan mukaan.

Sosiaalityöntekijäkyselystä:

”Keskustelen lapsen/nuoren kanssa lisää, toki arvioin tilanteen realistisuutta sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Joskus nuorten ajatukset ovat epärealistisia. Toisaalta myös biovanhemmat voivat valehdella lapselleen omasta tilanteestaan.”
”Asiaa työstetään sijoituksen aikana tapaamisilla. Lapsen mielipidettä kuullaan, mutta se ei kuitenkaan yksinään ratkaise asiaa.”

Sijaishuoltopaikkakyselystä:

”Alakoululainen lapsi helposti lukkiutuu, jos joutuu käytännössä vieraan sosiaalityöntekijän kanssa keskustelemaan ns. syvällisistä ja aroista asioista. Lapsen aidot mielipiteet tulevan esille monesti iltasadun jälkeen omassa sängyssä.”
”Lapsen tai nuoren mielipidettä tulee ehdottomasti kuulla ja kunnioittaa. Olemassa olevat realiteetit on myös otettava huomioon. Tämän pohjalta on ylläpidettävä kehittävää dialogia kaikkien asianosaisten kesken ja mietittävä tilanteessa eri vaihtoehtoja.”
”Annamme tilanteelle aikaa, seuraamme nuoren ja hänen vanhempiansa vuorovaikutusta ja kotilomien sujumista, keskustelemme kaikkien asianosaisten kanssa paljon, tavoitteena, että kaikki olisivat lopulta samaa mieltä ratkaisusta, oli se sitten nuoren palaaminen kotiin tai pysyminen sijaishuoltopaikassa.”

Sosiaalityöntekijöiden mukaan vanhemman kanssa keskustelu ja asioiden perustelu lapsen näkökulmasta ovat keskeisiä toimintatapoja tilanteissa, joissa vanhemman mielipide on eriävä. Vastauksissa mainittiin myös kielteisen päätöksen tekemisen mahdollisuus ja hallinto-oikeuden mahdollisen kannan punninta jo päätöstä tehtäessä.

Sosiaalityöntekijäkyselystä:

”Kokemukseni on, että aina kun kotiutumiselle on edellytyksiä, vanhempien mielipide kyllä kuullaan. Paljon enemmän huolta liittyy siihen, että lapsen mielipidettä ei kuulla/osata kuulla, vaan tehdään oletuksia hyvin pienillä tiedoilla.”

7. Perheiden jälleenyhdistäminen

Lapsen kotiuttamisen suunnitelmallisuutta korostetaan voimassa olevassa lastensuojelulaissa. Lastensuojelulain mukaan huostassapidon lopettamista harkittaessa on otettava huomioon lapsen edun (LsL 4 §) lisäksi sijoituksen kestoaika, lapsen ja sijaishuoltoa antavan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu, lapsen ja hänen vanhempansa välinen kanssakäyminen ja lapsen mielipide (LsL 47 §). Laki mahdollistaa lapsen sijoittamisen väliaikaisesti enintään kuudeksi kuukaudeksi myös hänen vanhempansa tai muun huoltajansa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi silloin, kun valmistellaan lapsen kotiin palaamista kodin ulkopuolisen sijoituksen jälkeen tai kun se on lapsen edun kannalta muusta syystä perusteltua (LsL 49 §).

7.1. Perheiden jälleenyhdistämisen edellytykset ja estävät tekijät

Vanhempia ja muita lapsen läheisiä pyydettiin kertomaan asioita, joita he ovat tehneet lapsen kotiinpaluun edistämiseksi. Niin ikään heidän näkemyksiään kysyttiin tekijöistä, joiden he näkevät joko edesauttavan tai estävän lapsen kotiutumista. Sijaishuoltopaikoilta ja sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin perheiden jälleenyhdistämisen edellytyksiä ja lapsen kotiutuksen estäviä tekijöitä. Näkemyksiä pyydettiin myös perheiden jälleenyhdistämiseen tarvittavasta tuesta.

Samankaltaiset asiat voivat toimia sekä perheen jälleenyhdistämisen edellytyksinä että sitä estävinä tekijöinä. Sijaishuoltopaikoilta ja sosiaalityöntekijöiltä saaduissa vastauksissa lapsen kotiutuksen edellytystekijöitä mainittiin 301 kertaa (sijaishuoltopaikat 251, sosiaalityöntekijät 50) ja estäviä 302 kertaa (sijaishuoltopaikat 248, sosiaalityöntekijät 54). Vastaukset luokiteltiin seuraaviin osa-alueisiin:

1. Vanhempaan/vanhempiin ja heidän tilanteeseen sekä perhetilanteeseen liittyvät tekijät
2. Lapsen tai hänen tilanteeseen liittyvät tekijät
3. Lapsen ja vanhemman välinen suhde
4. Lapsen sijoitus ja sijaishuoltopaikka
5. Palvelujärjestelmä ja tuki
6. Kotiutusprosessi
7. Tiedon kulku ja yhteydenpito
8. Yhteistyötä edistävät tai estävät tekijät (mukaan lukien yhteisymmärrys)

Vanhempikyselyyn vastanneet raportoivat tehneensä lukuisia asioita perheen jälleenyhdistämisen edistämiseksi. Vastauksissa kuvattiin muutokseen tähtääviä asioita pääasiassa joko vastaajan omaan tai perheen tilanteeseen, viranomaistoimintaan tai lapsen tilanteeseen liittyen. Joissakin vastauksissa oli myös huomioita siitä, ettei vastaajalla ollut välttämättä tietoa toimintamahdollisuuksista, ei tiedetty, mitä asiassa voi oikein tehdä. Vastaajaa itseään ja hänen omaa muutokseen tähtäävää toimintaa kuvattiin muun muassa kuntoutumishaluna, rehellisyytenä itseä kohtaan, laittomien vaatimusten noudattamisena ja itsenäisyydestä luopumisena, luotettavuuden ja asioiden hoitokyvyn osoittamisena, itselle sopivien tukien valintana, asunnon hankkimisena, perheen hyvinvointiin liittyvistä asioista taisteluna, oman kunnan todisteluna asiantuntijoiden ja lausuntojen avulla, tukihenkilönä toimimisena, asiantuntija-avun hankkimisena (kuten psykologin) lapselle sijoituksen

aikaisten kokemusten purkamiseen, lapsen edusta kiinnipitämisenä, lapsesta huolehtimisena ja yrittämisenä. Osa vastaajista mainitsi huostaanoton purun hakemisen, erilaisiin tahoihin asioista valittamisen ja kantelemisen, sijoituksen aikana syntyneiden ongelmien viemisen tietoon työntekijöiden esimiehille ja asianajajan palkkauksen. Myös se mainittiin, että lapsen ei ole tarkoitus palata kotiin. Sosiaalityöntekijöiltä toivottiin toisin toimimista, kuten hätiköidysti tehdyn päätöksen myöntämistä, liioittelun lopettamista ja selkeää tietoa siitä, minkä on muututtava lapsen saamiseksi kotiin.

Vanhempien näkemykset jälleenyhdistämisestä heidän näkökulmastaan edistävistä ja estävistä tekijöistä liittyivät pääosin vastaajaan itseensä tai lapseen, sijaishuoltoprosessiin ja viranomaisiin. Kuntoutumisen, hengelliset asiat, rehellisyyden itselle ja periksi antamattomuuden vastaajat mainitsivat tekijöinä, jotka saattaisivat edesauttaa lapsen kotiutumista. Päinvastaisia seurauksia he liittivät päihteisiin ja epäkypsään vanhemmuuteen. Vanhemmuuden mitätöinnin ja kuulemattomuuden sekä tuen riittämättömyyden arvioitiin toimivan kotiutusta estävinä asioina. Vastauksissa seuraavanlaisten lapsen tilanteeseen liittyvien asioiden nähtiin edistävän jälleenyhdistämistä: lapsen edun näkeminen, mielipiteen kuuleminen ja oikeanlainen huomioiminen, lapsen kuulluksi tuleminen, lapsen kotona käynnit ja läheisten näkeminen, terapia, lasten tukitoimet ja heidän oma tahto sekä rakkaus lapseen. Vastausten mukaan lapsen mielipiteen kuulematta jättäminen ja kuulluksi tulemattomuus voivat estää kotiutuksen.

Kotiutusprosessilta toivottiin lainmukaisuutta ja oikeudenmukaisuutta, viranomaisilta vastuunottoa, oikeiden todisteiden ja tietojen käyttöä, väärin väitteiden ja kotitilanteen vääristelyn poistamista sekä ylilyönneistä luopumista. Ajoissa saatavia tarkoituksenmukaisia palveluja, perhesuhteiden tukemista ja sijoituspaikan vaihtoa toivottiin myös. Vastauksissa kotiutumista estävinä tekijöinä mainittiin lapsen tapaamisten vähäisyys ja vieraantuminen, avunpyyntöön vastaamattomuus, epäselvä asiakassuunnitelma sekä se, että kotiinpaluuta ei pidetä ensisijaisena tavoitteena eikä sitä tueta eniten.

Viranomaistoimintaan vastaajat liittivät eniten sekä edistäviä että estäviä tekijöitä. Esteinä mainittiin muun muassa viranomaismielivalta, työntekijän negatiivinen asenne, valheellinen ja väärin työskentely, huono yhteistyökyky, puolueellisuus, suuri vaihtuvuus, välinpitämättömyys perheen asioita kohtaan, ei-yksilöllinen tai lainvastainen toiminta, itseenäisyyden ja ihmisoikeuksien vieminen ja henkinen väkivalta. Yhteiskunnan korruptoituneisuutta ja ylipäänsä sosiaalityöntekijöitä pidettiin myös kotiutuksen esteinä. Viranomaisilta toivottiin aitoa ja parempaa yhteistyötä, lainmukaisuutta ja totuudessa pysymistä, virheiden myöntämistä ja korjaamista, työntekijän vaihtoa, ammattitaitoista sosiaalityöntekijää ja eri ihmisten välistä luottamusta. Lisäksi mainittiin lastensuojelussa tarvittava asennemuutos, vertaistuen ja lastenhoitoavun sekä asunnon ja rahatuken tarve, rutiinit ja sijaisperheen mahdollisuus toimia tukiperheenä.

Sosiaalityöntekijöiden ja sijaishuoltopaikkojen vastaukset on tässä yhteydessä koottu yhteen niiden samankaltaisuuden takia. Monissa vastauksissa todettiin se, että ylipäänsä huostaanoton ja sijoituksen syiden on täytyntä poistua ennen jälleenyhdistämistä. Vanhempan tai vanhemman tilanteeseen liittyvinä keskeisinä jälleenyhdistämisen edellytystekijöinä mainittiin muun muassa vanhemman riittävä ja riittävän nopea kuntoutuminen, sitoutuminen kuntoutukseen, tilanteen riittävä koheneminen, yhteistyön tekeminen ja vanhemman kyky toimia vanhempana ja vastata lapsen tarpeisiin sekä käsitellä vanhemmuuteen liittyviä tunteita ja tosiasioita. Myös käytännön asioita, kuten vanhempien työssäkäynti, taloudellinen tilanne ja oma asunto, mainittiin. Etenkin sijaisvanhemmat toivat esille kunnollisen ja perusteellisen vanhemmuuden ja vanhempien tilanteen ja elinolosuhteiden arvioinnin tärkeyden sekä tapahtuneiden muutosten, kuten vanhemman kuntoutumisen, pidempiaikaisuuden.

Sosiaalityöntekijäkyselystä:

”Kotiutumisia ja/tai siirtymiä tehdään lastensuojelussa varsin pinnalliseen arvioon perustuen. Lastensuojelussa elää kulttuuri, jossa ”eletään kriiseistä” tai joissakin paikoissa kulttuuri, jossa ”vanhemman tarpeet ovat samat kuin lapsen tarpeet”.”

Lapsiin tai nuoriin liittyvinä asioina nimettiin lapsen toiveiden, tarpeiden ja mielipiteen arviointi, lapsen oma halu kotiinpaluuseen, lapsen kotiuttamiskuntoisuus tai tilanteen riittävä koheneminen, olosuhteiden turvallisuuden takaaminen sekä se, että lapsi tuntee perheen ja luottaa siihen. Lapsen ja vanhemman välisen yhteyden toimivuus sijoituksen aikana ja tunne- ja kiintymyssuhteen olemassaolo, luottavaisuus ja turvallisuus nähtiin joissakin vastauksissa keskeisiksi asioiksi. Lapsen ehdoilla etenemistä ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin huomiointia korostettiin. Perheen jälleenyhdistäminen tulee olla ehdottomasti lapsen edun ja parhaan mukainen ratkaisu: sen tulee tapahtua lapsen oman toiveen mukaisesti. Sijoituksen alkamisesta ei myöskään saisi olla kulunut liian pitkää aikaa.

Jälleenyhdistämisen edellytyksinä mainittiin myös lapsen tarvitsemien palveluiden järjestymisen ja riittävän tuen takaamisen siirtymävaiheessa. Suunnitelmallisesti ja rauhallisesti etenevä prosessi sekä eri osapuolten sitoutuneisuus ja osallistuminen suunnitelmaan arvioitiin niin ikään tärkeäksi samoin kuin tapaamisten ja kotilomien sujuminen, yhteistyön säännöllisyys, tiedon kulku ja luottamussuhde perheen ja työntekijöiden välillä. Perheelle on järjestettävä riittävän pitkäaikainen tuki esimerkiksi perhekuntoutuksen muodossa ja perhetyötä tulisi tehdä sijoituksen jälkeen. Asteittain ja riittävän pitkällä siirtoajalla, läpinäkyvästi, suunnitelmallisesti, huolellisesti valmistellen tapahtuva siirtoprosessi on tärkeää, samoin kuin ajananto syntymävanhemmalle asioiden opetteluun. Yhteisten ja selkeiden tavoitteiden asettelua, seurantaa ja arviointia, luottamusta, avoimuutta, rehellisyyttä, osallisuutta, pysyvyyttä, kunnioitusta, tiedonkulkua, eri toimijoiden mielipiteiden kuulemista sekä osallistamista pidettiin tärkeinä. Eri toimijoiden välinen luottamus ja kunnioittaminen mainittiin näistä useimmin. Sijaishuoltopaikkaa tulisi kuulla ja ottaa mukaan asiantuntijana kotiutumisprosessiin.

Sijaishuoltopaikkakyselyn vastauksissa palveluihin liitettiin puutteita muun muassa seuraavilla alueilla: perheitä velvoittavassa ja nivelvaiheisiin liittyvässä päällekkäisessä työskentelyssä, perhetyössä, jälkityöhön liittyvissä resursseissa, tuen riittämättömyydessä ja viranomaistoimijoiden välisessä yhteistyössä. Prosessissa hätäiset päätökset, huono valmistelu ja liian aikaisin tai väärin perustein tapahtuva kotiutus voivat toimia estävinä tekijöinä. Vastaajien mukaan tilanteeseen voi liittyä myös muita asioita kuten muutoshaluttomuutta, motivaation ja avoimuuden puutetta, sitoutumattomuutta, yhteisen linjan löytymättömyyttä, salailua, katkeruutta, vihaa, ristiriitaisuutta, sääntöjen puutetta, ailahtelevaisuutta, osamattomuutta, vastuuttomuutta, syyllistämistä, uhkaamista, valehtelua ja vastuun karttelua. Vanhemmat saattavat antaa lapselle tyhjiä lupauksia. Tukiverkoston puute tai ontuvuus voi niin ikään estää lapsen kotiutuksen. Vastauksissa mainittiin myös kunnan taloudellinen tilanne ja säästöpainet sekä vanhempien tahdon noudattaminen lapsen paras unohtaen perheiden jälleenyhdistämisen perimmäisinä syinä. Myös sosiaalityöntekijät mainitsivat lapsen ja vanhempien tarpeiden erilaisuuden tunnistamisen tärkeyden ja sen, että perheen jälleenyhdistäminen menee liian usein lapsen edun edelle.

Vanhempaan tai vanhemman tilanteeseen liitettiin seuraavia asioita: kuntoutumattomuus tai avun hakemattomuus, epärealistinen käsitys kyvystään vanhempana, puutteellinen

vanhemmuus tai riittämättömät vanhemmuuden taidot, yhteistyökyvyttömyys, kyvyttömyys tarkastella lapsen tarpeita, mielenterveys- ja päihdeongelmat, lapsen perusturvallisuutta kotona vaarantavat olosuhteet, vanhemman kykenemättömyys ottaa apua vastaan, välinpitämättömyys lapsesta huolehtimista kohtaan, vanhemman lyhytjännitteisyys, kyvyttömyys arjesta selviämiseen ja väkivalta. Perheen tilanteeseen liitettiin erilaisten ongelmien pitkäkestoisuus tai elämäntilanteen epäselvyys, kykenemättömyys muutokseen, mutta myös perheen kulttuurin kunnioittamattomuus. Vastausten mukaan myös sijaishuoltopaikan asenne perheen kuntoutusta kohtaan voi toimia perheen jälleenyhdistämisen esteenä samoin kuin sijaishuoltopaikan asiantuntemuksen aliarviointi.

Lapseen tai nuoreen ja hänen tilanteeseensa liittyvinä tekijöinä mainittiin muun muassa lapsen traumatisoituminen, tarpeisiin vastaamattomuus ja ymmärtämättömyys lapsen tarpeista, lapsen etu, lapsen kunto tai kuntoutumattomuus ja oireilu, lapsen ongelmat ja erityisongelmat, lapsen pelot, kasvun ja kehityksen edellytykset sekä lapsen mielipide ja se, että lapsi ei itse halua kotiin. Lapsen pitkä sijoitus ja sijaishuoltopaikkaan kiinnittyminen voivat toimia keskeisinä estävinä tekijöinä. Eri toimijoiden välillä mahdollisesti olevat vastakkainasettelut ja keskusteluyhteyden puute sekä loukkaantumiset voivat hankaloittaa jälleenyhdistämistyötä. Esteitä voivat olla niin ikään esimerkiksi riittämätön tuen järjestäminen muutostilanteessa, vaikeudet esimerkiksi opetuksen järjestelyissä tai tilanteen epävakaus. Perheessä tapahtunut hyväksikäyttö voi olla este myöhemmälle kotiutukselle.

Sosiaalityöntekijät näkivät konkreettisen jälleenyhdistämisen toteuttamisessa tärkeäksi siirtymän suunnitelmallisuuden ja hitaan etenemistahdin sekä asioista sopimisen ja puhumisen yhteisesti. Sijaishuollon muutos alkaa pienin askelin esimerkiksi lapsen lomien pidentämällä ja puoli vuotta kestäväällä koekotiutuksella. Tueksi tarvitaan arviointia ja palveluita, motivoitua ja kannustusta ja onnistumiseen uskomista ”takapakeista” huolimatta. Turhia siirtymiä pyritään välttämään.

Sosiaalityöntekijöistä ja sijaishuoltopaikoista enemmistön (noin 90 %) mukaan on tilanteita, joissa perheen jälleenyhdistämistä ei tulisi edistää. Viiden vastaajan näkemys oli päinvastainen. Heidän mukaansa perheen vuorovaikutus- ja tunnesuhteiden työstäminen on tärkeää siitäkin huolimatta, että lapsen tai nuoren kotiutuminen ei ole suunnitelmassa. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi lähellä täysi-ikäisyyttä olevalla nuorella.

Vastaajia pyydettiin kuvaamaan tilanteita, joissa jälleenyhdistämistä ei tulisi edistää. Vanhempiin ja vanhempien tilanteeseen liitettiin muun muassa seuraavia asioita: väkivalta tai sen uhka, välinpitämättömyys lasta kohtaan tai kyvyttömyys vastata lapsen perus- ja muihin tarpeisiin, lapsen vaikeuksien tunnistamattomuus, käsittelemättömät tunteet ja tietynlainen tunnekylmyys, jatkuvat sopimusten pettämiset ja näennäiset muutokset, haluttomuus, ailahtelevaisuus ja rajaton vanhemmuus sekä kehitysvammaisuuden perusteella todetut riittämättömät kyvyt vanhemmuuteen.

Lapseen tai lapsen tilanteeseen yhdistettiin esimerkiksi lapsen pelko vanhempaa kohtaan ja oireilu kotilomien jälkeen, lapsen laiminlyönti ja perusturvallisuuden vakava vaarantuminen tai raaka pitkään jatkunut törkeä kaltoinkohtelu, hyväksikäyttö (henkinen, fyysinen, seksuaalinen, emotionaalinen), turvattomuus ja vahingoittava tilanne perheessä, vakava traumatisoituminen, ikä, sijoituksen pitkä kesto (lapsi elänyt sijaishuoltopaikassa joko aina tai pidempään kuin syntymäperheessä koskaan) ja sijaishuoltopaikkaan kiinnittyminen sekä aiempi perheen ja sijaishuollon välillä ”pompottelu”. Lapsen oma kunto tai kuntoutumattomuus voi olla lapsen edun mukainen este perheen jälleenyhdistämiselle. Joissain tilanteissa kotiutus voi olla lapselle kuin toinen huostaanotto.

Lapsen ja vanhemman välisessä yhteydenpidossa olleet pitkät tauot tai muut vuorovai-
kutuksen ja kiintymyssuhteen puutteet voivat niin ikään olla jälleenyhdistämistyön estäviä
tekijöitä. Lapsi itse tai vanhempi saattaa vastustaa kotiutusta. Jälleenyhdistämistavoite voi
olla epärealistinen tai taustalla voi olla useita epäonnistuneita yrityksiä. Toisaalta perheen
jälleenyhdistämisen mahdottomuus syntymävanhempien luokse ei poissulje laajemman
verkoston hyödyntämistä.

Sosiaalityöntekijäkyselystä:

"Lapsen raaka kaltoinkohtelu. Vanhemman välinpitämättömyys lasta kohtaan.

Lapsen vuosikausia kestänyt sijoitus ja kiinnittyminen sijaisperheeseen."

*"Lapselle aiheutettu vakava traumatisoituminen, jota ei voida hoitaa primaareihin
olosuhteisiin palaamalla. Asioiden läpikäyminen vaatii lapsen kannalta distanssia
tapahtumapaikkoihin/henkilöihin."*

*"Vanhemmat eivät näe lapsen tarpeita vaan ajavat asiaa pelkästään omista läh-
tökohdistaan."*

Sijaishuoltopaikkakyselystä:

*"Vanhempi mielisairaalassa tai vankilassa tai muu terveysongelma takia ei kykene
hoitamaan lapsen perustarpeita."*

*"Jos sijaisperhe on ainoa koti, jonka lapsi voi muistaa, jos siellä ovat sisarukset
ja psykologiset vanhemmat, on perheen jälleenyhdistäminen myöhäistä ja se tulisi
vain hyväksyä."*

*"Biovanhemmille tulisi antaa huostaanoton jälkeen aika, jona laittaa asiat siihen
kuntoon, että lapsi voi palata. Jos näin ei käy, niin lapsen elämä pitäisi rauhoit-
taa sijaishuoltopaikkaan. Se, että kotiutuminen "kummittelee" koko lapsuuden
ja nuoruuden ajan taustalla, vaurioittaa lasta. Esim. vauvana sijoitettua ei voisi
enää koululaisena kotiuttaa. Näin lapsi saisi kasvurauhan."*

*"Kun lapsi on toistuvasti joutunut kokemaan uuden hylkäyksen/sijoituksen per-
heen jälleenyhdistämisen jälkeen."*

*"Kun biologinen vanhempi on käytöksellään toistuvasti osoittanut olevansa väki-
valtainen. Lapsen voimakkaimmat kiintymyssuhteet ovat pitkän sijoituksen vuoksi
sijaisperheessä/muulla sijoittavalla taholla. Biologiset vanhemman kyvyttömyys
hyväksyä lapsen kiintymyssuhteita toisaalle ja yleinen yhteistyökyvyttömyys. Ai-
kaisempi lapsiin kohdistunut väkivalta tai seksuaalirikokset."*

*"Jos lapsen itsenäistäminen itselliseksi antaa paremman lähtökohdan tulevai-
suuteen."*

"Niin lapsi kuin vanhempi näkevät toisenlaisen ratkaisun parhaana"

"Kokeiluluonteisesti tehtävät kokeilut lapselle tuhoisia"

"Kokeilla ei voi, täytyy olla sata varma, että sijoitus onnistuu"

7.2. Saatu ja toivottu tuki

Sijaishuoltopaikoilta ja vanhempikyselyyn vastanneilta kysyttiin näkemyksiä saadusta ja toivotusta tuesta perheiden jälleenyhdistämisessä. Sijaishuoltopaikat toivoivat esimerkiksi parempaa yhteistyötä eri viranomaisten kanssa ja läheisverkostojen parempaa hyödyntämistä, työkaluja perheiden kanssa työskentelyyn kuten perhetyöhön, resurssien satsaamista jälleenyhdistämiseen, lisää henkilöstöresursseja, intensiivistä yhteistyötä lapsen ollessa sijaishuoltopaikassa, selkeyttä vastuunjaossa, vaihtoehtoisia avoimuuden keinoja, ennaltaehkäisevän työn kehittämistä, tiiviin perhetyön viemistä kotiin kotiutuksen jälkeen, perheelle laaditun oman tavoitteellisen kuntoutumissuunnitelman toteutumisen seuranta, sijaishuoltopaikan mukaan ottamista prosessiin ja kuulemista ennen kaikkea lapsen edun takia, arviointi- ja toimintamallien luomista perheen valmiuden määrittelyyn lasten takaisinotosta, sijaishuoltopaikan tiedonsaantia perheen tilanteesta, jälleenyhdistämissuunnitelmista ja toiveista, vanhemmuuden arviointia, kriisiapua ja kuntien erilaisten toimintatapojen yhtenäistämistä. Perheen yhdistämisestä ei myöskään pidä tehdä itsetarkoitusta ja siksi lapsen kasvurauhaa tulisi tukea myös sijaishuoltopaikassa.

Tilanteen realistinen arviointi, laaja vanhemmuuden arviointi sekä saatavilla olevan tiedon hyödyntäminen ja suunnitelmallisuus nähdään tärkeiksi lähtökohdiksi kotiutustilanteessa. Kotiutusvaiheessa olisi oltava kunnon seuranta ja tukea pitäisi viedä kotiin. Vanhemman ja lapsen tukemista voitaisiin tehdä myös sijaisperheen toimesta. Myös sijaisperheen kanssa on työskenneltävä selkeästi ja johdonmukaisesti; sijaisperheet eivät aina saa riittävää tukea eivätkä tietoa asioiden etenemisestä ja muutoksen todennäköisyydestä. Sijaisperhe voi olla oman työnohjauksen tarpeessa lapsen kotiutustilanteessa. Sijaishuoltopaikkavastausten mukaan myös psykologin tai psykiatrin osaamista voidaan tarvita lapsen hyvinvoinnin ja jaksamisen arvioinnissa kotiutusta valmisteltaessa. Joissain tilanteissa lapsi voisi tarvita edunvalvojaa tai muuta puolueetonta tahoa pitämään hänen puoliaan. Näiden lisäksi toivottiin ammattitaitoista ja objektiivista sosiaalityöntekijää ja kiintymyssuhdetutkimusten tiedollista antia. Kaikkien tapausten niputtaminen yhdeksi lastensuojelulaissa on ongelmallista. Myös pakkoadoptiota yli kolme vuotta kestäneissä sijoituksissa ja tutkimusta aiheesta toivottiin.

Sijaishuoltopaikkakyselystä:

"lapsi ei ole mikään kapistus, jota siirrellään paikasta toiseen bioperheen hyvinvoinnin mittarina!"

"Parempaa yhteistyötä eri viranomaistahojen kanssa esim. lastensuojelun ja psykiatrisen erikoishoidon välillä. Läheisverkostojen parempaa hyödyntämistä esim. läheisneuvonpitojen aktiivisempi käyttö."

"Paluu syntymäperheeseen tulee pohtia tarkasti lapsen edun mukaisesti, jotta ei tulisi lapsen kannalta vahingollista soutamista ja huopaamista tärkeällä asialla."

"Yleisestikin ajattelisin, että olisi järkevämpää miettiä hieman tarkemmin perheiden tilanteita ennen kuin perheille sysätään kaikenlaisia palveluita. Lisäksi olisi tärkeää huomioida minkälaiseen muutokseen perhe on kykeneväinen."

"Välttää liian nopeita päätöksiä. Traumatisoituneen lapsen tilanne/vointi ei parane muutamassa kuukaudessa eikä välttämättä vuodessakaan. Ettei tulisi kiertolaisia."

"kaikein tärkein on hyvä sosiaalityöntekijä, jolla on aikaa kaikille osapuolille"

"Sijaisvanhempia tulisi käyttää enemmän hyödyksi palautusprosessissakin"

"Toivoisimme sosiaalipuolelta tukea ja kuntoutusta vanhemmille, joiden lapset on huostaan otettu. (--) Yksin lapsen kuntoutuminen ei riitä kotiin pääsyyn, jos vanhemmat/huoltajat on kokonaan unohdettu."

"Jo sanat "perheen jälleenyhdistäminen" ja "kotiuttaminen" ovat paradoksaalisia, jos kyseessä on pieni lapsi joka ei muuta kotia edes tiedä kuin sijaiskodin. Jos lapsi on asunut sijaiskodissa liki koko ikänsä, kysykää lapselta, mikä on sinun perheesi? Mikä on sinun kotisi? Miksi hänen pitäisi lähteä kodistaan, jossa on hänen perheensä, hänen sisaruksensa. Mitä hänelle tarkoittaisi perheen jälleenyhdistäminen tai kotiuttaminen, se tarkoittaa pahimmillaan kaikkien siihen asti muodostuneiden suhteiden lopullista katkeamista, sehän on pahempi kuin huostaanotto. Kaikki tapaukset ls-laissa niputetaan kuitenkin samaan, vaikka on eri asia, onko otettu huostaan taaperona, kouluikäisenä vai teininä."

Vanhempikyselyyn vastanneilta tiedusteltiin niin ikään lapsen kotiinpaluun yhteydessä saatua tukea ja näkemyksiä toivotuista tukimuodoista. Neljässä vastauksessa mainittiin seuraavat asiat ensimmäistä osa-aluetta koskien: perheneuvolan asiakkuus (kaksi mainintaa), lapsen tukihenkilö, taloudellinen tuki, verkoston toimiminen, yhteistyön jatkuminen ja intervallijaksot hoitoon sekä ei mitään tukea (kolme mainintaa). Kaksi vastaajista arvioi, etteivät he tule saamaan mitään tukea lastensuojelusta.

Näkemykset toivottavasta tuesta olivat muun muassa seuraavia: lastensuojelutyöntekijän vaihto, sijoituksen aikana syntyneen trauman purku, vanhemman avopuolison jättäminen täysin ulkopuoliseksi kotiutusta suunniteltaessa, sopeutumisvalmennusta sijoitusvuosien aikana muuttuneen lapsen hoitamiseen, vanhemman avuntarpeen kuuleminen, vertaistukea vanhemmalle ja lapselle, koko perheen tukea, rahallista tukea tai korvauksia kärsimyksistä, lapsen tapaamisia ja keskustelua jonkun muun kuin lastensuojelun työntekijöiden kanssa. Niin ikään toivottiin normaaleja peruspalveluita ilman lastensuojelun asiakkuutta.

Vanhempikyselystä:

*”Perhe voi tarvita pitkään apua, ei se auta että sanotaan nyt sinun pitäisi olla täysin valmis, aika ei saisi olla sidottu perheen eheytymiseen ja toipumiseen. (--)
Kynnys pitäisi olla matala hakea apua, ja jos et tule kuulluksi niin avunhakemisen keinot voi muuttua toisenlaiseksi mikä ei taas tue perhettä.”*

”Kaipaisin kyllä tukea enemmän, vertaistukea ehkä. Tukea, johon voisi luottaa, jolle voisi kertoa kaikki asiat, jotka mielessä liikkuu. Tukea perheenä enemmän. Uusperheessä on ne omat pulmansa ja aika yksin on saanut olla. Lapsille ja nuorille toivoisin myös vertaistukea. Tiedän, että sijoituksesta täytyy saada puhua, ettei se jää möykyksi sisälle.”

*”Enemmän kannattaisin koko perheen tukemista, otettaisiin perhe kokonaisuutena eikä pilkottaisi sitä osiin. (--)
Ja totuus on tällä hetkellä mielestäni se, ettei perheiden jälleenyhdistämistä ole tavoitteena vaikka sen pitäisi olla. Tavoitteena tuntuu olevan lapsen kotiuttaminen sijaisperheeseen ja kun se saavutetaan on ”kaikki hyvin”. Ei nähdä vanhempien tärkeyttä vaan heidät unohdetaan. Täytyy olla todella ”vahva” vanhempi, joka kestää läpi koko huostaanoton purkuineen.”*

8. Aineiston kertomaa

8.1. Havaintoja lasten ja nuorten tilanteista

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten sijaishuoltopaikkojen valinnassa tulee lastensuojelulain mukaan priorisoida perhehoitoa. Kyselyyn sijaishuoltopaikoilta ja sosiaalityöntekijöiltä saatujen vastausten mukaan tämä näyttäisi toteutuvan parhaiten nuorempien lasten kohdalla. Lastensuojelulaitoksiin ohjautuu edelleen eniten vanhempiin ikäryhmiin (13–18 v) kuuluvia lapsia. Ammatillisiin perhekoteihin sijoitettujen lasten kohdalla lapsen ikä ei ole niin selkeästi määrittävä tekijä, vaan ammatillisissa perhekodeissa hoidetaan sekä nuorempiin että vanhempiin ikäryhmiin kuuluvia lapsia. Tilanne oli samankaltainen myös vanhempi-kyselyssä: vastaushetkellä yhdestätoista 2–12-vuotiaasta lapsesta kuusi oli sijaisperheessä, kolme ammatillisessa perhekodissa ja kaksi laitospuolella sijaishuoltopaikoissa. Lapset sijoitetaan kodin ulkopuolelle pääsääntöisesti huostaanotettuina.

Sijaishuollossa tapahtuneita siirtymiä koskevia tietoja koottiin yhteensä 227 lapsen ja nuoren osalta. Sijaishuoltopaikkojen vastausten mukaan heistä noin 29 % oli siirtynyt takaisin syntymävanhemmille, kun vastaava osuus sosiaalityöntekijöiden asiakkaista oli 22 %. Jälkihuoltoon siirtyminen oli tässä aineistossa yleistä: itsenäiseen elämään oli lähtenyt sijaishuoltopaikkojen nuorista 23 % ja sosiaalityöntekijöiden nuorista 36 %. Toteutuneiden siirtymisten arvioitiin onnistuneen useimmiten hyvin. Sijaishuoltopaikoista tapahtuvaan itsenäistymiseen liittyvä havainto on kiinnostava myös suhteessa Johanna Hiitolan (2009) tekemään tutkimukseen. Siinä hän totesi, että 16-vuotiaana tai myöhemmin huostaanotettujen lasten huostaanottoja ei lopeteta vaan ne loppuvat nuorten täyttäessä 18 vuotta. Viime vuosina vanhempien lasten osuus suhteessa muihin ikäryhmiin on kasvanut kodin ulkopuolisissa sijoituksissa, jolloin voi kysyä teini-ikäisten vanhempien kanssa tehtävien toimenpiteiden mahdollista eroavaisuutta muihin vanhempiin verrattuna.

Kyselyssä oltiin kiinnostuneita myös siitä, oliko sijaishuollossa olevilla lapsilla ja nuorilla aiempia kotiinpaluuyrityksiä. Ainoastaan 12 % sijaisvanhemmista raportoi, että kaikilla heidän luokseen sijoitetuilla oli aiempia kotiutusyrityksiä. Osalla lapsista niitä oli sijaishuoltopaikkakyselyyn vastanneista 39 %:lla ja sosiaalityöntekijöistä 55 %:lla. Samalla oltiin kiinnostuneita myös niistä syistä, jotka nähtiin olevan yhteydessä kotiinpaluuyritysten epäonnistumiseen. Vastausten valossa kotiin palaamista hankaloittivat tai estivät erilaiset syyt. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, että lasten tilanteet vaativat aina tapauskohtaisesti arvioitua ratkaisua. Epäonnistumisen taustalla olevia tekijöitä liitettiin sekä yksilötasolle että palveluratkaisuihin ja -rakenteisiin. Vanhempien tilanteen epäselvyys tai vakiintumattomuus sekä kodin olosuhteet nähtiin usein epäonnistumisen taustalla. Yhtä lailla mainittiin tukitoimiin ja kotiutustyöhön liittyvät puutteellisuudet. Viidessä tapauksessa lapsen kotiutusyritys oli epäonnistunut, koska perhe ei ollut valmis ottamaan lasta takaisin. Näiden viiden tilanteen taustalta voi löytyä sekä vanhempien tai lasten henkilökohtaisiin tilanteisiin että kotiutumisen tukemiseksi tarjottuihin riittämättömiin palveluihin kiinnittyviä asioita.

Vastausten perusteella lasten ja nuorten jatkosuunnitelmana oli yleisimmin sijoituksen jatkaminen nykyisessä sijaishuoltopaikassa. Kotiutusta tavoiteltiin vähintään puolella sijoitetuista lapsista ja nuorista seitsemässä sijaishuoltopaikassa. Sosiaalityöntekijöiden vastausten

mukaan heillä kaikilla oli sellaisia kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria, joiden kohdalla harkittiin kotiutumista. Kotiin palaamisen keskeiset esteet liittyivät ammattilaisten ja sijaisvanhempien vastauksissa useimmiten vanhempien tilanteeseen ja kodinolosuhteisiin.

Enemmistön kyselyyn vastanneen vanhemman tai muun läheisen lapsi tai nuori oli sijoitettu kodin ulkopuolelle vastaamishetkellä (68 %). Kaikista sijoituksista valtaosan (73 %) kohdalla kyse oli lapsen tai nuoren ensimmäisestä sijoituksesta kodin ulkopuolelle. Sijoitukset olivat toteutuneet suunnitelmallisesti viidenneksen ja ilman ennakkotietoa 45 %:n lapsen kohdalla. Vastanneiden vanhempien ja muiden läheisten lasten tai nuorten sijoituksista kolmannes oli kestänyt vähintään kolme vuotta. Vanhemmista tai muista läheisistä 45 % arvioi, ettei lapsi ole palaamassa kotiin. Merkille pantavaa on, että sijoitukseen tyytymättömiä oli 64 % vastaajista.

8.2. Jakautuneet vastuut ja palvelut

Perheen jälleenyhdistämisen ensimmäinen edellytys on se, että kaikilla osapuolilla on selkeä näkemys siitä, mitä lapsen, nuoren tai hänen vanhempiansa elämässä pitäisi tapahtua, jotta lapsen tai nuoren kotiin palaaminen olisi mahdollista. Seuraavana askeleena on miettiä näiden tavoitteiden saavuttamiseen tarvittavat palvelut sekä lapselle, nuorelle että hänen vanhemmilleen. Vanhempien kohdalla kyse on useimmiten vanhemmuustyöstä eli siitä, miten löydetään oikeita keinoja vahvistamaan vanhemmuutta entistä paremmin toimivaksi. Vastausten perusteella kuitenkin juuri vanhemmuustyö aiheuttaa eniten epäselvyyksiä varsinkin vanhempien vastausten perusteella, mutta myös ammattilaisten. Ammatillaiset arvioivat kuitenkin siihen liittyvän vastuun- ja työnjaon olevan selkeämpää kuin vanhemmat.

Vanhemmuustyön tekemisen mahdollisuudet vaihtelevat sijaishuoltopaikkojen mukaan. Lastensuojelulaitoksissa on usein osaamista, kiinnostusta ja aikaa tehdä vanhemmuustyötä (myös Laakso 2009), kun taas sijaisvanhemmilla ei vastaavia mahdollisuuksia tai halukkuutta välttämättä ole. Tähän kyselyyn vastanneista sosiaalityöntekijöistä enemmistöllä oli 31–40 sijoitettua lasta tai nuorta asiakkaana, ja vielä tätä enemmän yhteensä kuudella työntekijällä. Tämä voi johtaa tilanteeseen, jossa vanhempien kanssa työskentely ei mahdollistu siinä määrin kuin perheen jälleenyhdistäminen edellyttäisi. Kun aikaa vanhempien kanssa työskentelyyn ei ole, on hankalaa rakentaa toimiva yhteistyösuhde sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien välille. (Ks. myös Sinko & Muuronen 2013.) Jotta vanhempien näkökulmat tulisivat aidosti huomioiduiksi ja käytyä huolella läpi ennen ratkaisujen tekemistä, tarvitaan luottamusta ja kunnioitusta puolin ja toisin työntekijöiden ja vanhempien välille. Lapsen etu toteutuu parhaiten avoimessa ja toimivassa yhteistyössä vanhempien, sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltopaikan kesken.

Sijaishuoltoon sijoitettujen lasten ja nuorten kohdalla lastensuojelutyön prosessista vastuussa on aina viime kädessä sosiaalityöntekijä. On selvää, että joissain tilanteissa sosiaalityöntekijöiden tehtävät vaativat intensiivistä työskentelyä perheen kanssa, kun toisinaan taas sosiaalityöntekijän tehtävät painottuvat siten, että he arvioivat muista käytettävissä olevista palveluista perhettä parhaiten tukevat. Annettujen vastausten perusteella näyttää siltä, että palvelut rakentuvat edelleen sektorikohtaisesti myös lastensuojelussa. Sijaishuollosta vanhemmille tarjottava tuki ei vastaa kaikkiin lasten ja perheiden palvelutarpeisiin kotiuttamisen yhteydessä ja vastaavasti tähän vaiheeseen ei ole saatavissa riittävästi avoimuksen palveluita. Onnistunut kotiutus edellyttää palvelujen saatavuutta, riittävyyttä ja jatkuvuutta. Palveluista muotoutuvaa kokonaisuutta on kuitenkin vaikea kutoa kasaan,

jos mikään toimijataho ei vastaa kaikista käytettävissä olevista palveluista tai resursseista. Lisäksi perheille tarjolla olevat tukimuodot ovat edelleen varsin yksipuolisesti rakentuneita ja tämän voi arvioida olevan este perheen sitoutumiselle tarjottuihin palveluihin. On tärkeää, että kotiuttamisen yhteydessä nimenomaan lapsi ja hänen vanhempansa ovat keskeisessä roolissa päätettäessä, millaisia palveluja kotiin palamisen tueksi tarjotaan. Peruspalvelujen saaminen sijaishuollosta kotiutuvien lasten tueksi on yksi onnistumisen edellytys. Kuntien huonossa taloudellisessa tilanteessa rapautuvat peruspalvelut eivät kuitenkaan pysty riittävästi tarjoamaan omaa osaamistaan sijaishuollosta kotiin palaavan lapsen tai nuoren ja hänen perheensä tueksi. Palveluissa tapahtuvat katkokset eivät välttämättä mahdollista turvallisesti saattaen tapahtuvaa vaihtoa sijaishuollosta kotiin.

Suureksi pulmaksi ja tasa-arvoisuutta murentavaksi asiaksi muodostuvat kuntakohtaisesti rakentuvat palvelujärjestelmät. Kunnat vastaavat hyvin eri tavoin sekä palvelujen järjestämisestä että niiden hankkimisesta. Myös palveluntuottajien toimintakäytännöistä on vaihtelua. Jotta lastensuojelun asiakkaat eivät ajautuisi entistä epätasa-arvoisempaan asemaan, on vaihtelevista toimintakäytännöistä päästävä kohti käytäntöjen yhtenäistämistä.

8.3. Kuka tukee vanhempaa?

Selvityksen perusteella vanhemmat ja muut läheiset kokevat kovin usein tullessa jätetyksi yksin siinä tilanteessa, jossa lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Tämänkaltaisten kokemusten taustalla voi olla useita asioita. On mahdollista, etteivät vanhemmat ole saaneet riittävästi tukea vanhemmuuteensa jo paljon ennen lapsen sijaishuollon käynnistymistä tai vanhempien käsitys perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuksista on vähäistä sijaishuollon aikana. Niin ikään se, miten vanhemmat ovat läsnä sijaishuollon aikana lapsen elämässä (vrt. Heinonen 2011, 24), voi synnyttää ohitetuksi tulleen kokemuksia. Lastensuojelussa tilanne, jossa kukaan ei ota koppia vanhempien kanssa työskentelystä, näyttäisi olevan liian usein toistuva ilmiö. Toki on muistettava, että aina löytyy myös niitä vanhempia, jotka eivät halua ottaa vastaan palveluita tai joille mitkään tarjotut palvelut eivät tunnu riittävän tuomaan muutosta tai parannusta tilanteeseen.

Sekä vanhempi- että sijaishuoltopaikkakyselyihin vastanneet näkivät, että paras taho vastaamaan vanhempien kanssa tehtävästä kuntouttavasta työstä on lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä; sijaishuoltopaikoista 48 % vastaajista oli tätä mieltä ja vanhempikyselyyn vastanneista 55 %. Sosiaalityöntekijät vastasivat useimmin, että vastuun tulisi olla muulla taholla lapsen sijoittajakunnasta kuin lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä. Tällä järjestelyllä varmistettaisiin aikuisen tuleminen riittävästi kuulluksi ja aktiivinen työskentely vanhempien kanssa. Sosiaalityöntekijät perustavat näkemyksensä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän hankalaan rooliin. Aineiston perusteella vahvistuu asiaa tutkineen Miia Pitkäsén (2011) näkemys siitä, että lapsen vastuusosiaalityöntekijä on lastensuojelussa lasta varten. Tämä johtaa siihen, että vanhemmille suunnattu tuki on hajanaista, eikä siitä ota selkeää vastuuta oikeastaan mikään toimijataho. Tutkimuksen mukaan vanhempien oma aktiivisuus tuen hakemisessa on ratkaisevassa asemassa. Vanhempien kanssa työskentelyä ei saisi jättää vähälle huomiolle, sillä kuten Pitkäsén tutkimus osoittaa, vanhempien joka tasolla tapahtuva kuntoutuminen vahvistaa lapsen sijoituksen hyvää etenemistä. Myös rinnakkainen vanhemmuus on tavoittelemisen arvoinen asia.

Lastensuojelulakiin tuli vuonna 2008 velvoite laatia kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten vanhemmille oma asiakassuunnitelma, jossa määritellään vanhemman kuntoutumisen tavoitteet. Tavoitteena oli, että lapsen oman asiakassuunnitelman toteutumista arvioitaessa

voitaisiin samalla arvioida myös vanhemman asiakassuunnitelmassa asetettujen tavoitteiden toteutumista. Tätä kautta nähtiin syntyvän parempi kokonaiskäsitys sekä lapsen tilanteesta että sijaishuollon tarpeesta. Valtiontalouden tarkastusviraston lastensuojelusta tekemän kertomuksen (2012) mukaan perheen jälleenyhdistämisen tavoite mainitaan erittäin harvoin asiakassuunnitelmissa, jotka toimivat sijaishuollon toimintaa ja sisältöä ohjaavina asiakirjoina. Tarkastuskertomuksen näkemyksen mukaan juuri vanhempien asiakassuunnitelmien laadinta ja vanhempien aktiivinen kuntouttaminen ja/tai tukeminen ovat asioita, joita kuntien lastensuojelun työntekijät eivät työkuorman alla pysty priorisoimaan. Lastensuojelun Keskusliiton vuonna 2011 tekemä selvitys osoittaa niin ikään, ettei vanhempien asiakassuunnitelmia tehdä. Toisena ongelmana on se, että tehtyjen asiakassuunnitelmien sisältö ei ole välittynyt lapsen sijaishuoltoon toteutettaville tahoille. Useita vuosia vanhempien asiakassuunnitelmia säätelevän lastensuojelulain voimaantulon jälkeen voi todeta, että niitä tehdään edelleen vähän ja ne liikkuvat usein aivan liian yleisellä tasolla. Tässä tilanteessa vanhemmille ei välity tietoa siitä, mitä asioita arjessa pitäisi konkreettisesti muuttaa.

Sosiaalityöntekijät joutuvat tekemään työn kuormittavuudesta johtuen priorisointeja, josta syystä vanhemmat voivat jäädä ilman riittävää huomiota. Ehkä tästä kumpuaa myös vanhempien ja muiden läheisten esiin tuomat vastaukset, joissa kokemus on sen kaltainen, että yhteistyö sujuu paremmin sijaishuoltopaikkojen kuin sosiaalityöntekijöiden kanssa. Toisaalta sijaishuoltopaikkakyselyyn vastanneet toivat esiin, että heidän kokemuksensa mukaan sosiaalityöntekijät kuuntelevat toisinaan enemmän vanhempia kuin lapsia. Tämä liitettiin esimerkiksi joihinkin päätöksentekotilanteisiin.

Vanhempikyselyyn vastanneet esittivät pääosin kielteisiä ja varsin kriittisiä näkökulmia lastensuojelun ja sijaishuollon toimivuuteen liittyen. Valtaosassa vanhempikyselyn vastauksissa välittyi kovin negatiivinen ja pettymyksen täytteen kuva lastensuojelusta. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa tehtävän yhteistyön toimiminen yhdistettiin sekä lapsen että vanhemman mielipiteiden ja näkemysten huomioon ottamiseen ja sosiaalityöntekijän sitoutuneisuuteen. Arviot sijaishuoltopaikan kanssa tehtävästä yhteistyöstä jakoi näkemyksiä siten, että osa vastaajista arvioi sen hyvässä hengessä toteutuvaksi. Osan mukaan se ei sitä vastoin toimi.

8.4. Malti valttina perheiden jälleenyhdistämistyöskentelyssä

Vaikka perheiden jälleenyhdistämisen tulee aina olla lastensuojelulain mukaan lastensuojelun tavoitteena, on tärkeää, että sijoituksen lopettaminen valmistellaan huolellisesti. Sekä lapsen ja vanhempien että sijaishuoltopaikan yhteistyössä toteutettava kotiutuminen edellyttää selkeää ja kaikkien osapuolten tiedossa olevaa suunnitelmaa. Siten lapsen kotiuttaminen ei eroa sen vaativuuden puolesta lapsen huostaanotosta. Molemmat on valmisteltava huolella, kaikkien asianosaisten osallisuus ja kuulluksi tuleminen pitää varmistaa ja asioiden etenemisen aikataulu on ratkaistava nimenomaan lapsen edun näkökulmasta.

Perheiden jälleenyhdistämisen tulee aina tapahtua lapsen edun näkökulmasta asiaa punnitien. Tulee arvioida, millaisia vaikutuksia tehtävällä ratkaisulla on lapsen elämään. Kotiuttamista ei voi koskaan rakentaa kovin lyhytaikaisten muutosten varaan, vaan on tärkeää harjoittaa huolellisesti ne perusteet, joiden varaan perheen jälleenyhdistäminen rakennetaan. Myös lapsen ja sijaishuoltopaikan välisen yhteydenpidon ylläpitoa on hyvä miettiä kotiutuksen tapahduttua.

Suomen lastensuojelulain mukaan huostaanotto on aina voimassa toistaiseksi. Lastensuojelun tilaa selvittänyt työryhmä (STM 2013) on kuitenkin esittänyt pysyvän huostaanoton mahdollisuutta. Keskustelu on tärkeää ja sitä käytäessä on punnittava tarkoin, millaisin kriteerein ja missä tilanteissa pysyvän huostaanoton esittäminen olisi mahdollista. Kyselyyn vastanneiden asiantuntijoiden näkökulmasta on olemassa tilanteita, joissa perheen jälleenyhdistäminen ei ole tavoiteltava asia arvioitaessa tilannetta lapsen edun näkökulmasta. Vaikka tällaiseen tilanteeseen olisi päädytty, on muistettava, että kaikille lapsille tulee varmistaa suhde omaan biologiseen taustaansa. Tämä suhde voi toteutua monilla erilaisilla tavoilla, ja kaikki tavat ovat arvokkaita.

8.5. Tiedon välittämisen haasteet

Lastensuojelun tilaa selvittäneet työryhmät ovat todenneet yhdeksi lastensuojelun pulmaksi ongelmat tiedon kulussa (esim. STM 2013). Tiedon kulun pulmat koskevat sekä asiakkaan että viranomaisten välillä tapahtuvaa tiedon kulkua, kuin myös viranomaisten välistä tiedonkulkua.

Näyttää siltä, että eri toimijoiden väliset tiedonkulun katkokset synnyttävät turhia tai aiheettomia väärinkäsityksiä. Lastensuojelutyö kajoaa niin paljon asiakkaiden yksityisyyteen, että on todella tärkeää varmistaa kaikkien osapuolten tiedon saanti. Tämä koskee yhtä lailla sijaishuolto- paikkoja, heidän tarpeitaan saada tietoa vanhempien kuntoutumissuunnitelmista ja siitä, miten vanhempien kuntoutumiselle asetettuja tavoitteita on saavutettu. Vastaavasti vanhemmat ja muut läheiset tarvitsevat tietoa sijaishuollolle asetetuista tavoitteista ja keinoista, joilla nämä tavoitteet saavutetaan. Kyselyyn vastanneiden vanhempien näkökulmasta on edelleen usein epäselvää se, mitä heiltä odotetaan tai minkä asioiden pitäisi muuttua lapsen kotiuttamisen mahdollistamiseksi.

Selkeät ja konkreettisesti asetetut tavoitteet auttavat myös asiakassuunnitelmien toteuttamista arvioitaessa näkemään realistisemmin lapsen tilanteen ratkaisuun vaikuttavia asioita. Tiedon kulun keskeisenä tavoitteena on aina oltava yhteisen käsityksen rakentaminen lastensuojelusta. Tämän yhteisen käsityksen keskeisenä näkökulmana on lasten ja nuorten ääni, jota tarkastellaan perheen jälleenyhdistämiseen liittyvän selvitystyön seuraavassa vaiheessa. Lasten ja nuorten kuulemisen erityiseksi haasteeksi nyt vastanneet tahot nostivat sen, miten, missä ja kenen toimesta lasta kuullaan. Toisaalta tarvitaan myös sen pohtimista, millainen merkitys lapsen mielipiteellä on, koska sen mukaan toimiminen on toisinaan mahdotonta.

8.6. Yhteydenpidon haasteet

Kun lastensuojelun tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen, on tärkeää miettiä, miten turvataan riittävä yhteydenpito lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Näin ollen lastensuojelussa rajoitustoimenpiteenä toteutettu yhteydenpidon rajaaminen tulisi olla tarkkaan lapsen tilannekohtaiseen harkintaan sidottu ratkaisu. Lastensuojelussa on toimintakäytäntöjä, joiden myötä saatetaan itse asiassa rajoittaa merkittävästi lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheisten välistä yhteydenpitoa. Nämä yleisten toimintakäytäntöjen nimissä tehdyt ratkaisut eivät välttämättä ole riittävän harkittuja lapsen edun näkökulmasta.

On hyvä muistaa, että aina kun lapsi tai vanhemmat toivovat tapaamisia yhteisesti sovitusta poiketen tai sosiaalityöntekijöiden tekemään arviointiin pohjautuvan ratkaisun perusteella, on ratkaistusta tehtävä virallinen päätös. Kyselyyn vastanneista vanhemmista 68 % ilmoitti, että hänen ja lapsen välistä yhteydenpitoa on rajoitettu. Tämän selvityksen

perusteella on tosiasiaa vaikea tietää, onko rajoituksesta tehty viralliset päätökset vai onko kyseessä vanhemman kokemus tilanteesta. Vanhempien kokemus on merkityksellinen ja siihen tulee myös reagoida vanhempien tuen tarpeita pohdittaessa.

Näyttää siltä, että sijaishuoltoon sijoitettujen lasten ja nuorten kohdalla yhteydenpidon rajoittaminen on yleistä. Sijaishuoltopaikoista 48 % ja sosiaalityöntekijöistä 6 % ilmoitti, ettei yhteydenpitoa ole rajoitettu kenenkään lapsen tai nuoren kohdalla. Käytännössä siis tähän kyselyyn vastanneiden asiantuntijoiden näkökulmasta yhteydenpidon rajoittaminen on melko tavallista sijaishuollossa.

Lastensuojelulaki korostaa perheiden jälleenyhdistämisen tavoitetta. Perheen jälleenyhdistämisen tavoite ei toteudu, mikäli yhteydenpidon rajoittaminen on systemaattista ja ajallisesti useat yhteydenpidon rajoituspäätökset seuraavat toisiaan. Toki on selvää, että yhteydenpidon muoto ja tiiviys tulee ratkaista lapsen tilanteesta käsin. Yhteydenpidon rajoittaminen ei useinkaan edistä perheen jälleenyhdistämistä. Siksi uusien käytäntöjen pohtiminen lapsen ja vanhemman yhteydenpidon varmistamiseksi ja tukemiseksi voisi olla paikallaan.

9. Johtopäätökset ja etenemissuunnitelma

Tämän selvityksen tavoitteena oli tuoda erilaisia näkökulmia perheiden jälleenyhdistämisestä lastensuojelussa käytävään keskusteluun. Samalla selvitettiin niitä teemoja, joihin jatkoselvitystyössä tulisi perehtyä. On selvää, että seuraavassa vaiheessa lasten ja nuorten näkemysten kokoaminen ja myös jo kootun tiedon reflektointi kaikkien toimijatahojen kanssa on yksi etenemisen suunnista. Niin ikään tärkeää olisi saada tietoa ja konkreettisia esimerkkejä onnistuneista perheiden jälleenyhdistämisen prosesseista, joiden avulla voitaisiin paikantaa jo toteutuneessa asiakastyössä toimineita käytänteitä. Nyt tehty selvitystyö jatkuu aikataulullisesti siten, että selvityksen seuraava ja tässä raportoituja asioita syventävä vaihe valmistuu vuoden 2014 aikana.

Perheiden jälleenyhdistäminen lastensuojelussa on toimintaa, joka näyttäisi olevan sidottu aikaan, paikkaan ja niihin työntekijöihin, joita lapset ja vanhemmat ovat lastensuojelutyön prosessin aiemmassa vaiheessa kohdanneet. Palvelujärjestelmä ei pysty nykyisellään vastaamaan riittävästi lasten, nuorten ja vanhempien palvelutarpeisiin tilanteissa, joissa lapsi on palaamassa sijaishuollosta syntymäkotiinsa tai muun läheisen luokse. Sijaishuollon palvelut eivät ulotu riittävästi kotiin saakka ja vastaavasti avohuollosta saatavat palvelut eivät ole riittävästi käytettävissä siinä vaiheessa, kun siirtymää sijaishuollosta avohuoltoon suunnitellaan. Palvelujen limittäinen yhteensovittaminen näyttää myös vastausten valossa olevan vierasta suomalaiselle lasten ja perheiden palvelujärjestelmälle. Lastensuojelussa asiakkaina olevien perheiden kohdalla tuen saannin pitäisi rakentua ensisijaisesta vahvoille peruspalveluille, joita täydennetään asiakkaiden yksilöllisten tarpeiden perusteella. Tämä ei vastaajien näkemysten mukaan toteudu.

Palvelujärjestelmän yksi keskeisistä pulmakohdista on vanhempien kanssa työskentely lapsen ollessa kodin ulkopuolelle sijoitettuna. Vastuuta vanhempien kanssa työskentelystä työnnetään pois lapsen vastuusosiaalityöntekijältä muun muassa työpaineiden ja ristiriitaisen roolin vuoksi, mutta toisaalta kukaan ei ole ottamassa koppia tästä työskentelystä. Joissain tilanteissa toimiva ratkaisu voi olla se, että sijaishuoltopaikat tekevät aktiivisesti kuntouttavaa työtä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän yhteistyössä asiakkaiden kanssa laatiman asiakassuunnitelman pohjalta. Vanhempien kanssa työskentelyä ei voi kuitenkaan siirtää kokonaisuudessaan sijaishuollon toteuttajille. Palvelujärjestelmää ja käytäntöjä on kehitettävä siten, että vanhempia ei jätetä yksin lapsen sijoituksen jälkeen. Voisiko yksi ratkaisu tilanteeseen olla lastensuojelun ja aikuissosiaalityön yhteistyön kehittäminen siten, että yhteen toimiminen olisi entistä suunnitelmallisempaa ja tietoisempaa sekä yhteisesti asiakkaiden kanssa asetettujen tavoitteiden toteutumista tukevaa?

Perhehoidon ensisijaisuus sijaishuollon muotona tuo omia näkökulmia keskusteluun. Perhehoidossa perhehoitoa toteuttavat sijaisperheet eivät voi kantaa vastuuta vanhempien kanssa tehtävästä työstä. Siten erityisesti perhehoitoon sijoitettujen lasten kohdalla on jo ennen sijoitusta löydettävä ne tahot, jotka edistävät vanhempien kuntoutumista sekä perheen jälleenyhdistämistä. Sijaishuoltopaikat ja sosiaalityöntekijät nostivat myös esiin tilanteet, joissa vanhempien kuntoutuminen ei selkeästi vuosien kuluessa edisty lainkaan. Näissä tilanteissa vastaajat eivät nähneet perusteita aktiiviseen toimintaan perheen jäl-

leenyhdistämistavoitteen saavuttamiseksi. Toimiva lastensuojelu -työryhmä (STM 2013) on esittänyt omassa loppuraportissaan pysyvän huostaanoton mahdollisuutta. Selvityksen valossa myös osa asiantuntijoista kannattaa tätä.

Tässä raportissa on pyritty avaamaan näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa. Kyseessä on moniulotteinen asia, joka edellyttää laaja-alaista ja eri toimijatahot huomioivaa tarkastelua myös käytännön toiminnassa. Samalla puolella toimiminen on lapsen edun toteutumisen näkökulmasta tärkeä asia. Tämän selvityksen perusteella siihen voidaan entistä paremmin pyrkiä luomalla riittäviä resursseja, vahvistamalla lastensuojelutoimien läpinäkyvyyttä ja suunnitelmallisuutta sekä kehittämällä eri osapuolten välisiä luottamussuhteita.

10. Lähteet

- de Godzinsky, Virve-Maria (2012) Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa. Tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 260. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Eronen, Tuija (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten instituutio-naalisista poluista. Raportti 4/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 52–75.
- Heinonen, Hanna (2011) Sadoissa verkoissa sukkulointia – kumppanuudet sijaishuollossa. Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki. [www.lskl.fi. http://www.lskl.fi/files/935/Sadoissa_verkoissa_sukkulointia_Kumppanuudet_sijaishuollossa.pdf](http://www.lskl.fi/files/935/Sadoissa_verkoissa_sukkulointia_Kumppanuudet_sijaishuollossa.pdf)
- Hiitola, Johanna (2009) Erilaisin eväin huostassapidon jälkeen. Selvitys Tampereella, Hämeenlinnassa, Porissa ja Tampereen seutukunnassa vuonna 2007 lakkautetuista huostassapidoista. Raportti 15/2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastensuojelutyöstä. Acta Universitatis Tampereensis 1444. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lastensuojelulaki (417/2007).
- Lastensuojelu 2011. Tilastoraportti 26/2012. THL.
- Oikeusministeriö (2013) 8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat. Selvityksiä ja ohjeita 32/2013. Helsinki: Oikeusministeriö. http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1370865930372/Files/8-vuotiaan_lapsen_kuolemaan_johtaneet_tapahtumat.pdf
- Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka! – Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26. Helsinki: Socca.
- Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto verkkojulkaisuja 51. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto Et Nuorisotutkimusseura Et Lapsuudentutkimuksen seura Et Lastensuojelun Keskusliitto Et Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf>
- Perhehoitajalaki (312/1992).
- Puustinen-Korhonen, Aila Et Pösö, Tarja (2010) Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin kasvuolosuhteisiin? Puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuudesta. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:3. Helsinki: Lapsiasiavaltuutetun toimisto, Lastensuojelun Keskusliitto ja Suomen Kuntaliitto.
- Sinko, Päivi Et Muuronen, Kaisu (2013) Olisiko jo tekojen aika? Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto ja Talentia. http://www.lskl.fi/files/1755/Olisiko_jo_tekojen_aika.pdf
- Sosiaalihuoltolaki (710/1982)
- STM (2013) Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 19:2013. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Valtiontalouden tarkastusvirasto (2012) Lastensuojelu. Tuloksellisuustarkastuskertomus. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 6/2012. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Vario, Pipsa Et Barkman, Johanna Et Kiili, Johanna Et Nikkanen, Marko Et Oranen, Mikko Et Tervo, Jaana (2012) "Suojele unelmia, vaali toivoa". Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

